

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

הערות והארות: yoelf@asiatec.co.il
שירותי הקלדה ועיבוד ב"מכון התורני"
רחוב האומן 27 ירושלים: 0533194867

דברי תורה

האזינו - תשפ"ו | גליון 203 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

אימת גבורי כח האלה לא כל שכן, אבל בלי נשמע קולם
יעריצו ויקדישו, עכ"ל (בתורתו יהגה פרק שירה עמוד י"ט).

(עטרותיהם)

"האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" (דברים לב,
א).

"האזינו השמים" - שאני מתרה בהם בישראל, ותהיו אתם
עדים בדבר שכן אמרתי להם שאתם תהיו עדים, וכן
"ותשמע הארץ". ולמה העיד בהם שמים וארץ. אמר משה,
אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו
עלינו הברית מי בא ומכחישם, לפיכך העיד בהם שמים
וארץ עדים שהם קיימים לעולם.

ב"כלי יקר" מקשה, מהו ביאור הטעם הראשון שכתב רש"י,
'וכי השמים והארץ יש להם פה להעיד', ומבאר וז"ל 'לפי
שאמרו רז"ל (פסח, א) "יום ה'ששי" (בראשית א, לא) ה' יתירא,
לומר שכולם תלויין ועומדים, עד יום ששי בסיון, אם יקבלו
ישראל התורה מוטב ואם לאו יחזור העולם לתהו ובהו, ואם
כן, מחר שאנו רואין כהיום, ששמים וארץ קיימים, ולא
הוחזרו לתהו ובהו, זה מופת חותך, שקבלו ישראל התורה,
וזהו שאמר, על כן העיד בהם שמים וארץ, ומהו העדות
שיעידו, שהם קיימים לעולם, כי קיומם נותן עדות ה'
נאמנה, שכבר קבלו ישראל התורה, דאם לא כן, לא היו
קיימים ועומדים, אלא היו חוזרים לתהו ובהו'.

והוסיף וטעמו של דבר שקיום שמים וארץ תלוי בתורה,
לפי שהעליונים ותחתונים הם שני הפכים, וצריכים לאמצעי
המצרפם, והוא האדם המורכב מן חומר וצורה, והרכבה זו
היא ע"י התורה, כי זולת התורה היה האדם נמשל לבהמה,
ולא היה לו חלק מן העליונים, לפיכך העוסק בתורה, משים
שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה, שלא יהיו מתנגדים
זה לזה כי האמצעי מצרפם, זהו שנאמר "ערוף כמטר
לקחי" כי כל נצוק חבור, וכמו המטר היורד מן השמים עד
לארץ, דומה כאלו הוא מחבר שמים לארץ כי כל נצוק דומה
לחבור, כך לקחי, דהיינו התורה הלקוחה מן השמים לארץ,
היא מקום דנשקי ארעא ורקיע'.

ובמסכת בבא בתרא (עג, ב; עד, א) מובא מעשה, 'ואמר רבה בר
בר חנה זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא, ואיתלוי בהדן
ההוא טיעא, ...אמר לי, תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא
ורקיעא אהדדי, אזלי וחזאי דעביד כוי כוי, שקלתא לסילתאי
אתנחתא בכוותא דרקיעא, אדמצילנא בעיתיה ולא
אשכחתיה, אמינא ליה איכא גנבי הכא, אמר לי, האי גלגלא
דרקיעא הוא דהדר, נטר עד למחר כי השתא הכא, ומשכחת
לה, עיי"ש.

"האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" (דברים לב,
א).

השמים בעצמם אומרים שירה

א"ר יהושע דסכנין, מכאן אתה למד שיש לשמים פה ולב
ואזן, פה מנין דכתיב "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט,
ב), לב מנין דכתיב "וההר בער פאש עד לב השמים" (דברים
ד, יא), ואזן מנין דכתיב "האזינו" (מדרש רבה פ"ד).

משמע שהשמים בעצמם אומרים שירה, וכמו שכתב
הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פרק ה') הגלגלים חיים בעלי הגיון
וכו', נשמעים לאלוקיהם משבחים ומהללים אותו שבח
מסוים, אמר "השמים מספרים כבוד אל" וכו' שהם
משבחים לה' ומספרים נפלאותיו בלי מילים של שפה ולשון
עכ"ל.

וכן מוכח במדרש שם קודם לכן אות א', 'אמר הקב"ה אם
הטית אזנך לתורה כשתבוא לפתוח בדברי תורה הכל
משתתקים לפניך ושומעים דבריך כשם שהטית אוזנך
לשמוע דברי תורה, ומהיכן את למד, ממשה רבינו שעל ידי
שהטה אזנו לתורה, בשעה שבא לפתוח בדברי תורה
נשתתקו העליונים ותחתונים והאזינו דבריו, מנין ממה
שקרינו בענין "האזינו השמים ואדברה", עכ"ל, ומזה
שצריך לשתקן מוכח שהשמים מספרים כבוד אל הוא
כפשוטו שהם עצמם אומרים שירה. וכמו שהובא שם סוף
אות ב', "השמים מספרים" וכו' כיון שבא משה שיתק אותן
מנין, שנאמר האזינו השמים.

ויש להעיר על מה שכתב רש"י תהלים (יט, ד) על הפסוק
השמים מספרים כבוד אל, וז"ל 'אינן מדברין עם הבריות,
אלא שמתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות מתוך
כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכים על המאורות
וכו' יום ליום יביע אומר, מעשה בראשית מתחדש מיום אל
יום, לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר, ומתוך כך יביעו
הבריות אמרי שבח על ידי הימים והלילות שמורים את
הבריות לקלס ולהודות', עכ"ל.

ויש לומר דגם לרש"י יתכן שהשמים בעצמם אומרים שירה
לפני השי"ת אבל לשון מספרים משמע לו עם בני אדם, ועל
זה פירש שהבריות מספרים בינם לבין עצמם, דלא יתכן
מציאות שהשמים יספרו לבני אדם, וכמו שכתב בספר
הברית (מאמר ד' פט"ז) וז"ל: 'מה שמסיים הכתוב ואומר "אין
אמר ואין דברים" (תהלים יט, ד), הכוונה היא שאינם משבחים
ואומרים בקול ודבור, כי קולם בחזק יבא, ואלו ישמיעו
תהלתו בקול לא ישאר חי על פני האדמה, ק"ו מהרעם
המבעית כל היקום אשר בארץ ומזיק בקולו, ומה שמץ דבר
נשמע קול הרעם בגלגל הוא מפחיד תמיד את הבריות והנה

ומבאר בספר "עוללות אפרים" (ח"ד מאמר יד) לבעל ה"כלי יקר": "לבי אומר שבמאמר זה בא הרמז בדרך נפלא, איך שהאדם עיקר המציאות, ועל ידו התקשרו עליונים ותחתונים, ... על כן חייבה חכמתו יתברך, לברוא את האדם ונתן בו חלק מן העליונים דהיינו הנשמה, וחלק מן התחתונים דהיינו החומר, ובדרך זה הוא מקשר העליונים עם התחתונים והוא המשכן אחד, ... הלזה נרמז באר היטב במאמר זה, אמר ליה ההוא טייעא, תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיע, הראה לו מקום חיבור ארץ לשמים, ורצה בזה ליתן לו סיבה לדביקותם, הראה לו מין האדם כי הוא המקום המקשרם...". [ועי' מה שכתב בזה במהר"ל בחי' אגדות בב"ב שם].

מבואר מדבריו, ששמים וארץ, מורה על גוף ונשמה, וכפי שחז"ל אומרים (סנהדרין צא, ב) על הפסוק (תהילים ג, ד) "יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעַל וְאֶל הָאָרֶץ לְדִין עִמּוֹ", "יקרא אל השמים מעל" זו נשמה, "ואל הארץ לדין עמו" זה הגוף. ובספר "מעגלי צדק" לבעל ה"אביר יעקב" זיע"א, כתב על הפסוק "האזינו השמים", השמים בגימטריא 'נשמה'. והנשמה באה אל גוף האדם מן השמים והגוף בא מן הארץ, והאדם מחבר שמים וארץ ע"י התורה הק', בלימודה ובקיום מצותיה, במטרה, להפוך את הגשמיות לרוחניות, שכל הצטרפות הגשמיות הינה, בשביל הרוחניות, וזו היא הבחינה של נשקי ארעא ורקיע, וזה שאמר רבה בר בר חנה, שקלתא לסילתאי אתנחתא בכוותא דרקיעא, היינו שלקח את סל הלחם שלו המרמז לגשמיות, והניח אותו בכוותא דרקיעא, בחלון הרקיע, לרמז ענין זה, של הפוך החומר לצורה, את הגשמיות לרוחניות, שע"ז זוכים שיהיו השמים והארץ קיימים לעולם, ויתקיים מה שנאמר "הַגִּפְן תִּתֵּן פְּרִיהָ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טָלָם" (זכריה ח, יב).

"הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי פִּי" (דברים לב, א).

להתעורר משמים וארץ לקבל עול תורה ומצוות

"האזינו השמים", שאני מתרה בהם בישראל, ותהיו אתם עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים, וכן "ותשמע הארץ". ולמה העיד בהם שמים וארץ, אמר משה, אני בשר ודם למחר אני מת, אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם, לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהם קיימים לעולם" (רש"י).

לכאורה דברי רש"י צריכים ביאור, מה הכוונה שהשמים וארץ מעידים, והלא הם דוממים וכיצד יעידו. ועוד צריך ביאור, למה הוצרך משה רבינו לעדות השמים והארץ, לכאורה יספיק שיוודע את דברי הברית לכלל ישראל, וגם יכתבנה בתורה, שהיא קיימת לנצח.

והביאור בזה נראה, על פי מה שכתוב בתהלים (יט, ב-ד), "הַשָּׁמַיִם מִסְפָּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הָרָקִיעַ, יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחֲוֶה דָּעַת, אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם". ומבואר שהשמים מספרים כבודו יתברך, אף שאינו מדבר כלל. והיינו שמגודל הנפלאות הנראים בשמים ובארץ, מתפעל האדם מגדולתו של הקב"ה, וממילא יבא להכיר בכבוד ה'.

והענין בזה, כי אע"פ שגם בלי השמים והארץ ראוי לאדם לספר בגדולתו של הקב"ה שכבודו מלא עולם, אבל כיון שהאדם הוא גשמי, לכן הוא נצרך גם לדברים מוחשים שיעוררוהו לראות ולהתפעל מנפלאותיו של הקב"ה, ועל ידי השמים והארץ הוא מתפעל ומתעורר לענין נשגב זה.

ולפי זה יש לומר שזוהי כוונת חז"ל במה שאמרו, 'אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם, לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהם קיימים לעולם', דהיינו אף שעצם הידיעה שקיבלו עליהם את הברית קיימת אצליהם, אבל במשך הזמן ההכרה בחוש נחלשת, כיון שאין להם דבר המזכירם ענין זה תדיר. ולכן העמיד משה את השמים והארץ לעדים, שכל פעם שאדם מתבונן בבריאת השמים והארץ ובגודל הנפלאות אשר בם, שהם דבר ממשי, הוא מתעורר בחוש על גדולת הבורא, ולעשות רצונו. וממילא בכל פעם שיראו ישראל את השמים ואת הארץ, יבואו גם לזכור את הברית שכרתו עם הקב"ה לקיים את תורתו.

ונראה שגם מטעם זה ניתנו הברכות והקללות על הר גריזים והר עיבל, כי הרים הם מקומות שבני אדם מתפעלים מהם, ומתוך זה יבואו לזכור את הברכות והקללות שניתנו עליהם. ובכל עת יש לאדם להתבונן בנפלאות השמים והארץ, ולזכור מזה גם את ענין כריתת הברית שבין כלל ישראל להקב"ה, ולקבל על עצמו את עול התורה הקדושה קבלה חזקה ואיתנה.

(עץ החיים)

"הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי פִּי" (דברים לב, א).

יש לדעת שאין בדברי תורה מליצות כדרך ספרות דעלמא, והאם "האזינו השמים ותשמע הארץ" היא אך מליצה יפה? בודאי לא. דבר גדול בא הכתוב ללמדנו, שלא נדמה שהשמים והארץ וכל צבאם אין להם ענין ועסק עם שמירת התורה, עם הנהגת האדם הטובה היא או רעה, שענין זה לה' לבדו, אבל השמים והארץ וכל הבריאה כולה תעודתם לקיים את האדם וכל החיים, ולהשפיע להם שפע טוב מבלי הבט על מעשיהם של בני אדם, ובאין הבדל בין צדיקים לרשעים, ואין להם עסק עם מעשיו ודרכיו של אדם.

על זה אמר משה רבינו ע"ה "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי", ואינה חלילה מליצה יפה לבד, כי כיון שאמר משה רבינו ע"ה כן, ידענו אל נכון שכן היה, והאזינו השמים ושמעה הארץ דברי השירה הזאת ונעשו עדים על זה, כמו שכתוב בפרשת וילך "וְאֶעֱיֶדָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (דברים לא, כח), וצריכה להיות ידם בראשונה להעניש גם להטיב (רש"י), וזה ג"כ אינה מליצה יפה לבד, כי אם שאכן השמים והארץ עדים חיים לא פחות מבני אדם, ויודעים ומסתכלים במעשי בני אדם וידם נטויה להעניש גם להטיב, ויש להם ענין ועסק עם הנהגתו של אדם.

ומזה ידענו שיש לאדם לירא ולפחד לחטוא ולפשוע, לא לבד מההשגחה העליונה, כי אם גם מהטבע והמציאות כולה, "כי יגלו השמים עונו והארץ מתקוממת כנגדו" להרע

ולהצר לו ולהאבדו מן העולם, מפני שהשמים והארץ שמעו דברי התורה למתקיימים עליה, ועסקם וענינם להטיב לשומרי תורה ולהרע למפירי ברית, מזה ידענו שקיום הרשעים בעולם הוא כנגד הטבע, רק מפאת מידת 'ארץ אפים' ו'היד החזקה' שהוא כובש ברחמים מידת הדין החזקה' (רש"י ואתחנן).

ונמצא שחיי הרשעים בעולם אינם טבעיים כי אם נסיים, כנגד טבעו של עולם אשר הוטבע על שמירת התורה והמצוה, והנה כמה יש לכל אחד לפחד לחיות חיים של נס ולהתהלך בארץ תחת השמים, בידיעה שהשמים והארץ המה שונאיו ומבטם להאבדו, ועינם צרה על המצאו בעולם, רק שיש "יד חזקה" התקיפה עליהם לבלתי הניחם להאבדו מן העולם.

גם יש בזה די להשקיט רוחם של צדיקים על התיסרם בעולם הזה, והוא מה שאמרו חז"ל (ב"ק) מאי דכתיב "ארץ אפים" ולא כתיב 'ארץ אף', לצדיקים ולרשעים, המאמר הזה הוא חידוש גדול ונפלא מאד, לאמר לך, כשם שהוא ית' כובש ביד חזקה מידת הדין המתוחה כנגד הרשעים, כן כובש ביד חזקה את רצונו ית' להטיב לצדיקים ההולכים לפניו באמת ובתמים להעניק להם מכל תענוגי עולם הזה, למען הטיבם באחריתם.

הנה לפי מה שבארנו עתה, לא לבד שהוא ית' כובש את רצונו הגדול להטיב לצדיקים בכל הטובות והנעימות של עולם הזה, כי אם גם כובש את טבעו של עולם אשר הוטבע להטיב לצדיקים ולהעניק להם מכל טוב, מפני שמקיימין את העולם בשומרם ברית התורה והמצוה, ובזה יש ניחום לצדיקים על מעוט טובתם הגשמית בעולם הזה.

כן הענין של יסורי הצדיקים, שאי אפשר לחשוב שהם מקרים וטבעיים כפי שנדע מדברי השירה, שעל פי טבעו של עולם היה ראוי שיבואו לצדיקים המקיימים את העולם, כל הטובות הגדולות והתענוגים הגדולים אשר יש ביד העולם הטבעי ליתן, מפני שהבריאה כולה שמעה דברי התורה ונעשו עדים על זה השמים והארץ, וידם נטויה לפרוע מן הרשעים ולתת שכר טוב לצדיקים, כי אם שהוא ית' כובש במידת 'ארץ אפים' לבל הניחם למלאות חוק טבעם להשפיע לצדיקים מטוב העולם.

ומזה נדע שיסורי הצדיקים בעולם הזה אינם טבעיים כי אם נסיים כנגד טבעו של עולם, ובזה תנוח דעתם וידעו נאמנה, שלא מהסתר פנים בא להם כי אם בכוונה וביד חזקה להטיבם באחריתם, וכמ"ש חז"ל 'ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף, צדיקים מבקשים לישב בשלוה, אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה'.

"יערף כמטר תזל פטל אמת" (דברים לב, ב), 'זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם, תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר' (רש"י). מה ראה משה רבינו להמשיל את התורה למטר, ולא המשילה ליון ודבש וחלב ושמן הטוב כאשר נמשלה בשיר השירים?

נראה לנו לפי שאין דומה מי שזרע שדהו ולא הצמיח, למי שלא זרע ולא עבד בו מאומה, שאין צערו וכאב לבו של זה

גדול כל כך כמו מי שזרע ועמל הרבה וציפה שיצמיח ונכזבה תוחלתו. כך אמר משה לישראל, אל תדמו שדברי התורה המה זרע הנזרע בנפש האדם להצמיח חכמה ודעת, ומי שלא למד תורה דומה למי שלא זרע את שדהו, לא כן הוא, כי החכמה נטועה בנפש האדם על פי טבעה שהיא חלק ה', ומכסא כבוד חוצבה וממקור אמת לוקחה, ומפאת זה כל החכמה נתונה בלבם בעסקם בתורה להוציא לפועל כל הטוב הזרוע בה, החכמה והדעת והמידות הטובות והישרות, כמטר הזה שהוא בא להוציא מן האדמה את אשר נזרע בה, ומי שלא למד תורה הרי הוא מאבד כל הטוב הצפון בתוכה.

לכן ראוי לכל אחד לעסוק בתורה למען הוציא מנפשו כל הטוב אשר זרע בקרבה בוראה ית', וכתיב 'וַיִּפֶּחַ בְּאָפָיו נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה' (בראשית ב, ז) ותרגום אונקלוס 'והות באדם לרוח ממללא', וענין 'ממללא' לא נאמר על הדיבור שבלשונו, כי זה יתכן להיות גם לבעלי החיים כמו אתונו של בלעם, כי אם על חכמת אלהים הנטועה בנפשו, שהיא באה מנשמת החיים אשר נופחה בקרבנו, שיש בלבנו הדיבור של שכינתו ית' שעי"ז שנדבר בתורה ותפילה ושכחו של הקב"ה, הוא דיבורו של הקב"ה אשר ידבר בנפשו, הנה כל המדע נטוע בנפשו, ע"כ זרז משה את ישראל שיהיו עוסקים בתורה שלא ייבש וימות כל הטוב הזרוע בנפשו.

(יסודי הדעת - רבי אברהם יפה)

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶדְבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי" (דברים לב, א).

המפרשים האריכו לפרש דקדוק לשון הפסוק, שפתח בלשון דיבור "ואדברה" וסיים בלשון אמירה "אמרי פי". ואין זה דקדוק בלשון גרידא, שהרי כלל קבעו לנו חכמים (ספרי בהעלותך צט) 'אין דיבור בכל מקום אלא לשון קשה, ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים', ואם כן איך ישנה הכתוב טעמו לפתוח בלשון קשה ולסיים בלשון תחנונים. וב"אור החיים" הק' כתב באחד מפירושו, ותורף דבריו המה, שדיבר הכתוב עם שני החלקים שמהם מורכב האדם, החלק האחד הוא הרוחני שיתייחס בשם 'שמים', והשני הוא החלק הגופני שיתייחס בשם 'ארץ', ולכן כשמדבר אל הרוחניות שבאדם הוא אומר כנגדו דבור קשה, כי הנפש תסבול מרות בעיני הבורא כי תכיר חיובה, וכנגד הגוף אמר 'אמרי פי' כי הגוף להיות טבעו רחוק מהמושכלות והרוחניות, צריך אמירה רכה שיוכל לקבל ולשמוע.

ועל דרך זה מבואר בספר 'דברי יחזקאל' להרה"ק משינאווא זצ"ל, כי הכתוב מדבר לשני מדרגות בבני אדם, אל האנשים הגדולים שהם בעלי השגה בעניינים שמימיים אמר לשון דיבור קשה, כי הם יסבלו את אשר תובעים מהם להשיג השגות גבוהות בעבודתם, ואולם אל האנשים הפשוטים ההולכים אחרי התאוות הארציות אמר לשון אמירה רכה, כי טבעם הגשמי בלתי יסבול דיבורים קשים, וצריכים שפה נעימה שתערב לאוזניהם.

היוצא לנו מכלל הדברים, כי טבעם של האנשים שוכני בתי חומר שאינם אוהבים לשמוע דברי מוסר ואינם סובלים

תוכחה, ואכן כך גם מוכיחה המציאות לעינינו וכן טבען של דברים, שככל שהאדם משוקע יותר בארציות ובחומריות וככל שהוא טבוע יותר בתאוות הגשמיות, כך אינו מסוגל להבחין בחסרונותיו ואוטם את אזניו שלא לקבל מוסר ולא לשמוע לדברי המעירים לו לו שיש איזה פגם במעשיו או שאחת מהנהגותיו טעונה תיקון ושיפור. ולכן כשהאיש הולך בשרירות לבו אחר תאוותיו, להתענג ולהתפטם בכל התענוגים החומריים והבלי העולם, תקשה המלאכה לעורר את נשמתו מתרדמתה להשיבו אל דרך המלך ולהעלותו על המסילה העולה בית א-ל, מפני שבגודל אטימות לבו ומעובי המסך המבדיל ומרחיק את נפשו מחלק אלוה ממעל שלה, הרי לא רצה לשמוע דברי תוכחה ולא יסכים לקבל מרות ומוסר.

וכספר 'תורת אבות' (יוה"כ) פירש בזה מה שאומרים 'דניאל איש חמודות שוע לפניך', שעל דבר זה היה משווע וצועק, שכל חמדותיו יהיו רק לפניך. דהיינו שלא תהיה לו שום חמדות ותאוות אחרות, אלא רק לקרבת אליקים יחפוץ ויחמוד.

וזהו שאמר משה רבנו ע"ה לבני ישראל ככלותו לדבר את דברי השירה הזאת לאמור (לב מז) **"כִּי לֹא דָבַר יָקָה הוּא מִכֶּם"**, ודרשו רז"ל (ירושלמי שביעית פ"א ה"ד) **"כי לא דבר ריק הוא"**, ואם ריק הוא, מכם הוא, למה שאין אתם יגיעין בו. כלומר, כל מה שאין האדם מרגיש טעם ותענוג בשמירת התורה והמצוות אין זה משום שיש בהם איזה חסר חס ושלום, אלא ריקנות זו 'הוא מכם', שלפי שנתגשמתם על ידי הרדיפה אחר התענוגים והשקיעה בתוך החומריות, לכן אינכם מרגישים עוד טעם במצוות הרוחניות הנחמדים מזהב ומתוקים מדבש.

(משחת שמן)

"הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי פִּי" (דברים לב, א).

כתוב 'הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים' (תהלים יט, ב), שעל ידי חוקות השמים ומשטרים יסופר כבוד ה', אך מכל מקום 'תורת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ' (שם), והיא נעלה יותר. זהו מה שבא הכתוב להשמיענו כאן: **"האזינו השמים" - שתקו מסיפוריכם על כבוד אל, "ותשמע הארץ אמרי פי" - בתורת ה' שהיא מספרת יותר את כבודו.**

(מעשי ה')

"יַעֲרֹף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תִזְלַל כְּטֹל אֲמַרְתִּי" (דברים לב, ב).

פירש ב"אור החיים": 'עוד ירצה על דרך אומרים אנשי אמת (באר היטב או"ח סי' רל"ח בשם האר"ז) כי מצות עסק תורה שבכתב אינה אלא ביום ולא בלילה, וכן אמרו בברייתא (מדרש תנחומא תשא לו) שמשא באותן מ' יום שהיה אצל ה' היה מכיר בין היום ללילה מהלימוד שהיה ה' מלמדו כשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה, ויש טעם בדבר שאין לימוד מקרא בלילה. ולזה כינה תורה שבכתב למטר שאינו תמיד אלא בימות הגשמים אבל לא בימות החמה, וצא ולמד מה שאירע לרבא (תענית כד, ב) על שהטריח להוריד גשמים שלא

בעתם. כמו כן המקרא הוא דוקא בזמנו המוגבל לו יום ולא לילה, ודימה תורה שבעל פה לטל כמו שהטל לא מפסיק קיץ וחורף יומם ולילה כמו כן תורה שבעל פה אין לך זמן שאינו זמנה, ואל תקשה שהטל יפריענו השמש כי אין המניעה מצד הטל, ע"כ. (ועיין בחפץ חיים עה"ת שמפרש באופן אחר הא"ך מטר מרמז לתורה שבכתב וטל לתורה שבע"פ).

והנה עיין בתרגום על הפסוק (איכה ב, יט): **"קוֹמִי רִנִּי (בליל) בְּלִילָה לְרֹאשׁ אֲשֶׁמְרוֹת שְׁפָכִי כְּמִים לִבֶּךָ נִכַּח פְּנֵי ה' שְׁאִי אֲלִיו כְּפִיךָ עַל נֶפֶשׁ עוֹלְלִיךָ הֶעֱטוּפִים בְּרָעַב בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת"** דפירש, **'קוֹמִי כְּנִשְׁתָּא דִּישְׁרָאֵל דְּשִׁרְיָא [הנמצאת] בְּגִלּוּתָא עֲסוּקִי בְּמִשְׁנָה בְּלִילָא אָרוּם שְׂכִינְתָּא דִּי שְׁרִיא לְקַבְּלִיךָ וּבְפִתְגָמִי אֲוִרִייתָא פְּשִׁירִי שְׁפִרְפְּרָא שְׁדִיא הִיךְ מִיָּא עֲקוּמוּמִית לְבִיךָ וְהִדְרִי בְּתִיבְתָּא וְצִלָּא בְּבֵית כְּנִשְׁתָּא כָּל קָבַל אִפִּי יִי טוֹלִי לְוִתִּיהָ בְּצִלּוֹ יְדִיךָ עַל נֶפֶשׁ עוֹלְמִיךָ דְּצָחִין בְּכַפְנָא בְּרִישׁ כָּל מַחוּזִין'** [קומי כנסת ישראל השרויה בגלות, עסקי במשנה בלילה, כי שכנת ה' שרויה לנגדך, ובדברי תורה בתחילת עלות השחר, שפכי כמים עקמימות לבך, וחזרי בתשובה, והתפללי בבית הכנסת נוכח פני ה', שאי אליו בתפילה ידיך על נפשות עולליך הצמאים ברעב, בראש כל חוצות], וכדברי המדרש והאר"ז"ל.

[אמנם בסידורים (מה שאומרים במקום ברכו של מעריב), הובא סימן אחר איך להבחין בין יום ובין לילה, דחיה אחת יש ברקיע וכשהוא יום אות אמת במצחה ויודעים המלאכים שהוא יום, ולערב אמונה במצחה ויודעין שהוא לילה וכו', ומשו"ה אומרים בלילה 'אמת ואמונה'].

ויש לציין למעשה שהיה אצל הרה"ק ה"יטב לב" זצ"ל שפעם אחת הגיע אליו מלמד תשב"ר ושאלו היות ולפי החשבון נראה לו יותר לתועלת אם ילמד עם התלמידים מקרא בלילה, האם מותר לו לעשות ככה, השיבו ה"יטב לב", שהנה טעם שאסור ללמוד מקרא בלילה הוא על פי קבלה כיון שבלילה שורים הדינים אין ללמוד תורה שבכתב, וברש"י בפרשת וירא (בראשית יח, טז) מביא 'כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מ"השְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךָ" (דברים כו, טו), שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת רוגז לרחמים. ולפי זה הרי שמידת הרחמים מתעוררת על ידי נתינת צדקה לעניים, ולכן כיון שאין לך עניים בדעת כמו ילדי תשב"ר שלא למדו תורה, והמלמד אותם הוא מתנת עניים המעורר את כח הרחמים, ואם כן שפיר מותר לך ללמוד עמהם תורה שבכתב, שגדול מתנת עניים בדעת להפוך מידת רוגז לרחמים.

(משחן שמן)

"יַעֲרֹף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תִזְלַל כְּטֹל אֲמַרְתִּי בְּשִׁעִירִים עָלִי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלִי עֲשֵׂב" (דברים לב, ב).

עיקר מצות תלמוד תורה - בעמל וביגיעה

"יערוף כמטר לקחי", זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם, תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם, כמטר הזה שהוא חיים לעולם. "תזל כטל", שהכל שמחים בו, לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות, כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין (רש"י).

”יֵעָרֵף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תֵזֶל פֶּטֶל אֲמָרְתִּי בְשִׁעִירִם עָלֵי דָשָׁא”

(דברים לב, ב).

”תזל כטל” – שהכל שמחים בו, לפי שהמטר יש שהן עצבים כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין (רש”י).

מפרש ובאלשיך הק’, כי הכתוב בא ללמדנו איך נעסוק בתורה בלימוד המביא לידי מעשה, ואמר אשר זה דרכה של תורה שבאה על ידי יסורין ויגיעה רבה, והוא כי התורה על האדם היא כגשם על הארץ, שכאשר ירד הגשם על הארץ והולידה והצמיחה, כן התורה לאדם תולידנו מצות ומעשים טובים, כי הלימוד מביא לידי מעשה. וכאשר בתחילה ירד הגשם בזעף כעריפה, כן יהיה לקחי כי תטרח בזיעת אפיק בתורה בבחורות, וגם בזקנה ושיבה ”תזל כטל” היורד אחר שגדל כעשב הקיץ. כן אחר שגדלת בתורה והרבית מצות ומעשים טובים ”תזל כטל”, כי אז לא יצטרך לעמול הרבה שכבר יגעת ומצאת בבחורות.

ובדברים אלו כתב ג”כ הרה”ק המגיד מקאזניץ בספרו ”אגודת ישראל” על מאמר התנא באבות (פרק ד’ משנה יא) ”כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר”, רצה לומר, כל המקיים את התורה מעוני הדעת שמתייגע ומתקשה ללמוד ולהבין עמקי סודותיה לפי כוחו, סופו לקיימה מעושר מובטח לו שהקב”ה יפתח לו שערי דעת ויסייעוהו מן השמים ללמוד ולהבין להשכיל ולזכור את כל דברי התורה.

עוד מפרש האלשיך הק’, שהפסוק ירמז על אודות היסורים שיהיו מנת חלקם של העוסקים בתורה, ואמר כי אם תראו את תופשי התורה מדוכאים ביסורים כמטר היורד בזעף, תדעו שאין זה אלא לפנים ובאחרונה יהיו ”כֶּטֶל לְיִשְׂרָאֵל” (הושע יד, ו), שהיסורים הם בבחינת ”שעירים עלי דשא”, רוח סערה הנושבת על העשבים ומפרדת מהם את גבשושיות העפר ושומרת עליהם שלא יבלו וירקבו מחמת העפר הנדבק עליהם, כן היסורים הבאים בזעף על עוסקי התורה, זה לטובתם להפריד נשמותם מגבשושית איכות חומרם ותאוותיו, ולהביאם אל עושר הקדושה האמיתית.

”יֵעָרֵף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תֵזֶל פֶּטֶל אֲמָרְתִּי בְשִׁעִירִם עָלֵי דָשָׁא”

”וְכִרְבִּיבִים עָלֵי עֵשֶׂב” (דברים לב, ב).

דרך תוכחה

ביאר רבי יחזקאל אברמסקי (בהקדמה לדרוש בשבת תשובה), כי משה רבנו ע”ה מלמד פה את כל מי שרוצה להוכיח באיזה דרך יבחר, בדברים קשים או בלשון רכה, ואמר כזה, לפעמים ”יערף כמטר לקחי”, כלומר כמטר, כי המטר יורד יותר ברעש ועוז מן הטל, ולפעמים ”תזל כטל אמרתי”, כלומר בשובה ונחת כמו הטל שיורד בנחת כשעירים, כלומר מתי אתה צריך להרעיש עולמות ולדבר דברים קשים, דברים כמתלהמים – ”כשעירים עלי דשא”, כשאתה מדבר אל הכלל כמו דשא שהוא כולל האילנות והעשבים וירקות וכל מיני צמחים, כמו כן אם מדבר אתה על הכלל דבר דברים קשים והוכיח אותם על דרכיהם הרעים ועל מעלליהם הלא טובים ואל תסתור הדברים בלבך פרט מעשיהם, גל עיניהם, יראו

מבואר בדברי רש”י שהתורה נמשלה לטל שהכל שמחים בו, וגם למטר שאין הכל שמחים בו. ונראה קצת קשה שתהא התורה הקדושה שעשועיו של הקב”ה נמשלה לדבר שאין הכל שמחים בו, ועוד שהיה יכול להמשיך את התורה למים או לאויר שהם חיים לעולם וגם הכל שמחים בהם.

ונראה שהתורה מגלה לנו בזה את הדרך לקנותה. והיינו שהיא אינה נקנית בקלות, אלא צריך אדם לייגע את עצמו כדי לקנותה, והיא נקנית רק באופן שאין הכל שמחים בו.

ובאמת, מפני כך יש בני אדם שאינם רוצים ללמוד גמרא בעיון, כי יגיעה רבה נצרכת בכדי לקנותה. אולם לזה נמשלה התורה למטר, ללמדנו שמציאות התורה כך היא, שרק התורה הנלמדת כמטר דהיינו ביגיעה וטורח, היא היא שנותנת חיים לעולם, כמטר שהוא חיים לעולם.

והוסיפה תורה להמשיך התורה גם לטל, ללמד שכל זה הוא רק בתחילת הלימוד. אבל אם אדם עמל בתורה ביגיעה, ולומד סוגיא בכל כוחו, אז יתחיל לטעום מתיקות התורה, כשתופס עניני הסוגיא בפשט ובעמקות, ואז מרגיש שדברי התורה מתוקים מדבש ואין הנאה כמותו כמובא בספרים. וירגיש שדברי התורה הם כטל שנותן טעם טוב בפירות והכל שמחים בו.

ולא עוד, אלא אם האדם מרגיל את עצמו ללמוד תורה ביגיעה, יזכה שגם עצם היגיעה והעמל יהיו לו לעונג, שאין בעולם תענוג גדול ממנו. ולימוד זה ערב ומתוק יותר ממי שבוחר לעצמו ללמוד באופן קל כמו הטל, בלי להתייגע להבין כל דבר על בוריו. וזהו דבר שצריך לעשותו כדי להרגישו.

ועל ענין זה אמר דוד המלך (תהלים קכח, ב) ”יִגִּיעַ כַּפִּיָּךְ כִּי תֹאכַל אֶשְׂרִיף וְטוֹב לָךְ”, שהאדם תמיד שמח יותר במעשי ידיו, מפני שקנה אותם בעמל ויגיעה.

ולמדנו שעיקר מצות תלמוד תורה היא הלימוד שנלמד כדוגמת המטר, דהיינו בעמלות וביגיעה וחזרה הרבה פעמים, עד שתהיה הסוגיא בהירה אצלו. ואע”פ שהוא דבר קשה עבור האדם, אבל צריך לדעת שרק תורה כזו היא הנותנת חיים לעולם. ואע”פ שישנם גם דברים יותר קלים שהאדם יכול ללמוד ולקיים בהם מצות ת”ת, כמו טל, אין זו עיקר המצוה, ובזה לא יבואו חיים לעולם.

וכך כתב רש”י בריש פרשת בחקתי בשם חז”ל, ”אם בחקתי תלכו” – שתהיו עמלים בתורה, כי שפע הברכות לכלל ישראל שנאמר בהמשך הפרשה שם, בא רק בזכות העמלות בתורה, שהיא הנותנת חיים וברכה לעולם.

נמצינו למידים שבמצות תלמוד תורה לא כל מה שערב לו הוא היותר טוב עבורו, אלא אדרבה צריך האדם לדעת שאין התורה נקנית אלא על ידי שיעמול בה ביגיעה רבה, שזהו עיקר המצוה. והוא המביא את כל הברכות שהבטיחה התורה בפרשת בחקותי. והאדם שעמל בתורה בדרך זו, יזכה שלבסוף יהיו כל דברי התורה, אף אלו שקשים בתחילתם, מתוקים אצלו מדבש ונופת צופים, וישמח תמיד בלימודו.

(עץ החיים)

ויבושו ממעשיהם ויחזרו בתשובה. זהו כשמדבר הנך אל הכלל, לא כן אם מדבר הנך אל הפרט, אזי "כרביבים עלי עשב", כלומר כמו גשם של חמה שהוא דק ויורד בנחת, כמו כן יהא דברך, אמור לו אף שהוא שוטה גדול, הנך חכם ואיך תעשה דבר כזה ואם אפילו איש רע ומושחת הוא, אמור לו איך תעשה דבר כזה ואתה איש טוב אתה, אל תזכיר לו חטאים הרבה ביחד, כי אם תוכיח אותו על חטא אחד וכשיקבל על האחד הוכיח אותו עוד על אחד ואז תוציא יקר מזולל וכפי תהי'.

(דברי אליהו מרדכי)

"כְּשִׁיעִירִים עָלַי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלַי עֵשֶׂב" (דברים לב, ב).

מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים

"כשעירים", לשון רוח סערה, כתרגומו כרוחי מטרא, מה הרוחות מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם, אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן (רש"י).

נראה שיש עומק גדול במה שהתורה נמשלה לרוחות, והיינו אע"פ שכפי הנראה לעין, הרוחות אינן פועלות בגידול הצמחים, אבל מ"מ כך היא המציאות, שהרוחות מגדלות את העשבים ומחזיקות אותם.

וכך הוא הכח של דברי תורה, שלפעמים אדם לומד ואעפ"כ אינו מרגיש בעצמו שום שינוי, ובפרט כשהוא לומד דברים שאינם נוגעים למעשה. אבל לכך נמשלו דברי תורה לרוחות, ללמדנו שאף אם אינו מרגיש, המציאות היא כך, והתורה מחזקת אותו ומגדלתו ומרוממתו, והוא נעשה אדם אחר לגמרי. ואע"פ שאין זה נראה לעינים מיד, אבל לאט לאט הוא מושפע מקדושת התורה, ומתחיל להרגישה לאחר זמן, והוא הולך וגדל עד שמרגיש בבירור שהוא נעשה לבן תורה.

ויש בזה חיזוק לכל מי שלומד תורה, שעליו לדעת שהתורה היא כמו הרוחות, ואף שאין זה ניכר מיד, הרי היא מגדלת ומרוממת אותו, ועושה אותו לאיש אחר לגמרי. (עץ החיים)

"כִּי יֵשׁ ה' אֶקְרָא הָבוּ גִדֹּל לְאַלְהֵינוּ" (דברים לב, ג).

בני תורה שתורתם אומנותם, יסוד ועיקר גדול בתלמודם הוא היחס שלהם לתורה בכללות, הכבוד שרוחשים לתורה והאהבה שאוהבים את התורה, הנה כתב רבינו הרמח"ל ב"דרך עץ חיים" וז"ל, על התורה נאמר "הֲלוֹא כֹה דְּבָרִי כָּאֵשׁ נָאֵם ה'" (ירמיהו כג, כט), והודיענו בזה כי אמת הדבר שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו.

אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים, וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גנוי מרומים, גנוי הבורא ית' שמו, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה, והוא דבר החכם "ותורה אור", לא חכמה לבד אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהיכנסה בנשמה יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים, כן התורה הזאת אשר

לפנינו, כי כל מילותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות.

ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה, כשמשתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא, ומתחזק להתבונן, הנה מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו מן הגחלת בנשמה, וע"ז אמר התנא הפוך בה והפוך בה דכולא בה, כי צריכים העוסקים להיות הופכים והופכים עד שתתלהב, והנה בהיות השלהבת מתלהטת יש בה כמה גוונים מרוקמים, נמצאים כמה ענינים גדולים הנכללים בשלהבת של האור הזה עכ"ל הק' ע"ש.

והיינו שיש לתורה מציאות קיימת ממש בפני עצמה, ואינה רק ידיעה אשר ישיג השכל בעמלו, והיא מצויה אצל הלומד רק מצד המחשבה והידיעה, אלא שהיא מציאות בפני עצמה ממש, ומציאותה היא למעלה ראש מכל, וע"י עמל פיו מוציא האדם ממנה תעלומות חכמה, שזוהי הנשיבה באותה גחלת שאש התורה טמונה בקרבה, שעל ידה היא מתלהטת ויוצאת לפועל, ונראים ומתגלים הגוונים המרובים הטמונים בתורה.

והנה מבואר בדבריהם ז"ל דהתורה קדמה לעולם, והנה קודם הבריאה כולה וקודם שהיו כל העולמות, הלא לא היו במציאות כל הענינים שבתורה, והגע עצמך כלום שייך שתהיה חכמת הטבע קודם הויית הטבע, אך התורה בשורשה העליון היא מציאות ממש, ומציאות זו קיימת עוד קודם בריאת העולמות, ואדרבה לפי המציאות הזאת נבראו כל העולמות, כי נסתכל בתורה וברא עלמא ("נפש החיים" ש"ד פ"א), וזה שאמרו חז"ל שקדמה לעולם, היינו מכל העולמות כולם, שהרי אמרו (ב"ר פ"א) שקדמה לכסא הכבוד, והאמת שקדמה גם לעולם האצילות, ולכן בה נאצלו ונבראו כל העולמות עליונים ותחתונים, ע"כ.

ואיתא במרגניתא דבי רב, תורת ה' תמימה עומדת לפני האדם בשעה שהוא עוסק במשנתו ואומרת, ה' עמך גבור החיל, הנה באתי ללמדך, על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך, אשריך אם תזכרני אשריך אם בלבך תצפני עיי"ש, והיינו דהתורה עצמה שהיא מציאות ממש, מלמדת ונותנת בינה לעוסקים בה ולהוגים בה כראוי, והיא אומרת "אֲנִי (אהביה) אֶהְבֵּי וּמִשְׁחָרֵי יִמְצְאֵנִי" (משלי ח, יז), ואין זה רק מצד הידיעות הכתובות בתורה, שהאדם לומדם ויודע מה וכיצד לקיים המצוות, אלא שעצם מציאות התורה מלמדת לאדם, מחזקתו ומעודדת אותו ללמוד לעשות ולקיים, ואומרת לו אשריך אם תזכרני, אשריך אם בלבך תצפני, אשריך אם תקיימני.

אבל לזכות לזה צריך לכבד התורה כראוי, דאמרו בגמ' (מגילה לב, א) אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן, כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום, ערום ס"ד, אלא נקבר ערום בלא מצוות, בלא מצוות ס"ד, אלא אמר אב"י נקבר ערום בלא אותה מצוה, ופירשו בתוס' וכן הוא ברא"ש, דלאו דוקא מצות אחיזה, דבהא פשיטא שאין לו שכר שלא עשה המצוה כהוגן, אלא שאם קרא בו אין לו שכר מן הקריאה עיי"ש, והיינו דכיון דלא נהג בכבוד הראוי לתורה איבד זכות המצוה של לימוד התורה.

ולכאורה הרי שני דברים נפרדים הם, אך כיון דלא נהג כבוד בתורה באותה שעה, נפגם הלימוד כ"כ עד שבטלה המצוה לגמרי, דהעדר היחס הראוי לתורה ואפילו שלא בשעת הלימוד, פוגם בעצם הלימוד, ובכלל זה המבטל את התורה בשעה הראויה ללימוד, שאפשר שיש בזה חשש של דבר ה' בזה (סנהדרין צט, א), שהוא פוגם את לימודו בכללותו ומעמידו בדרגא פחותה יותר.

ומינה כל מה שמרגיש יותר כבוד התורה הרי מתרומם מאד לימודו, לא רק בענין קבלת השכר בלבד, אלא בהשגת התורה, שמתוך כך התורה עצמה ממציאה עצמה לו משחרת פניו, וככל אשר יוסיף ללמוד כך יוסיף בחשקו לתורה, ומהאי טעמא אמרו (יבמות ס"ג, א), אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס, והיינו שאין ללמד לאחרים, אף שזו מצוה עשה מן התורה ושננתם לבניך, ואמרו בספרי אלו תלמידך והוא להלכה בפוסקים, מ"מ כיון שאי"ז כבודה של תורה שתהא נלמדת בלא חביבות, ע"כ אמרו כנס.

וכבר כתב הרמב"ם בסוף הלכות מעילה (פ"ח ה"ח), ראוי לו לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף עניינם כפי כוחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהא קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בדברי החול, מה אם עצים ואבנים כיון שנקרא שם אדון העולם בדברים בלבד נתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול אפי' בשוגג מעל, ק"ו למצוה שחקק לנו הקב"ה, ולא יחשוב בהן מחשבתו בדברי החול ע"כ, ועל כן רק מתוך זהירות בכבודה של תורה זוכין שעצם מציאות התורה מלמדת ומאירה.

(משנת רבי אהרן - רבי אהרן קוטלר)

"כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאַלְהֵינוּ" (דברים לב, ג).

כתב הטור (או"ח הל' תפילה ס' קכד): 'ושמעתי מאבא מורי שהיה אומר על כל ברכה וברכה שהיה שומע בכל מקום 'ברוך הוא וברוך שמו'. וזה שאמר משה רבינו "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו". ועוד, אפילו כשמזכירין צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר 'זכר צדיק לברכה'.

"כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גְּדֹל לְאַלְהֵינוּ" (דברים לב, ג).

ישמעתי מאבא מורי שהיה אומר על כל ברכה וברכה שהיה שומע בכל מקום - 'ברוך הוא וברוך שמו'. וזה שאמר משה רבינו "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו".

(שו"ת הרא"ש כלל ד סימן יט)

"הַצֹּדֵר תָּמִים פָּעֵלוּ" (דברים לב, ד).

למען שמו באהבה

אף על פי שהוא חזק, כשמביא פורענות על עוברי רצוננו, לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו' (רש"י).

הגאון רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל (ביאורי אגדות שבסוף ספר 'קובץ הערות' ליבמות) על מה שאומרים בתפילה 'וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה', מבאר מה

הכוונה שאנו אומרים 'באהבה' על פי משל לאחד שהיה ערב בעד חבירו על הלוואה גדולה, וכשהגיע זמן התשלום לא עמד הלוה בדיבורו וחדל מלשלם את הלוואה והוצרך הערב לשלם בשבילו את הסכום הגדול, וכמובן אי אפשר לתאר את פניו הזועפים של הערב כשהוכרח להוציא מכיסו סכום כסף כזה בשביל חברו הערמומי.

והנמשל הוא, דלא כמו הערב הזה שהוא משלם את חובו בפנים זועפות, הנה לא כן אלוקיננו צורנו ית"ש, שבתחילה הבטיח לאבותינו שיגאל את בניהם מן הגלויות, ולבסוף שיחתנו דרכנו וחטאנו עוינו פשענו לפניו, והוצרך הקב"ה לגאול אותנו למרות כן בשביל ההבטחה שהבטיח את אבותינו, אולם הוא ית' אין גואל אותנו בפנים זועפות אלא בפנים שמחות של אהבה וחיבה - 'ומביא גואל וכו' למען שמו באהבה'.

ויש להכליל זה במה שכתב רש"י כאן 'לא בשטף הוא מביא', כלומר, אינו פורע את חוב הבטחתו בשטף קצף ופנים זועפות כביכול, אלא מתוך אהבה וחיבה. (משחת שמן)

"הַצֹּדֵר תָּמִים פָּעֵלוּ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיֵשֶׁר הוּא" (דברים לב, ד).

ידוע פירושו של הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל שפירש מהו "תמים פעלו", כי בבית דין של מטה כאשר מענישים את האדם לא איכפת לו ואינו מתחשב בהצער שיצטערו חבריו וקרוביו של האיש ע"י העונש שלו, אבל אצל הקב"ה אינו כן אלא הוא תמים פעלו - וכשגוזר צער על איזה אדם שוקל בתוך הגזירה את הצער והכאב שיסבלו אשתו ובניו וחבריו של הנגזר, ואם הם אינם ראויים לאותו צער, מונעים את הגזירה מן האדם וניתנת לו נפשו לשלל בזכות קרוביו ואוהביו. והגיד בזאת, שיש בכך משום עצה טובה לזכות ביום הדין, שירבה האדם על עצמו רעים וידידים אוהבים, כדי שאם ידונוהו לאיזה צער ח"ו יכללו גם את צערם של ידידיו בחשבון, ובזכותם ינצל מן העונש.

וזהו גם פירוש סיפא דקרא "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא", כלומר אצל הקב"ה אין שום עול במשפט שלו שלא יפסוק שום עונש על אדם אם יגיע עי"ז צער לאדם אחר, כי כל דרכיו בצדק וביושר, ומשום כן אמרו חז"ל (שבת קו, א) 'אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה', פירוש, אם כך עשה להם הקב"ה לצערם בצער וכאב גדול זה של מיתת אחד מבני החבורה, הרי זה ראייה וסימן שכולם היו ראויים לאותו צער, כי אם לא היו ראויים להצטער ולכאוב לא היה אותו אחד מת, ועל כך יש להם לדאוג ולהתאונן.

ובספרים איתא שזהו ענין כח תפלת הצדיק שמועילה, כי כשהצדיק שומע צערם של בני ישראל הריהו מצטער עליהם ומכאיב נפשו על כאבם, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לה, ג) **"וְאֲנִי בִּפְחֹלֹתָם לְבוּשִׁי שֶׁקַּע עֲנִיִּי בַצּוֹם נִפְשִׁי"** - כשהם חולים ומתייסרים הנני לובש שק ומתענה בצום, ולכן שומע הקב"ה את תפילתו ושולח רפואה ומחיש ישועה לנצרך, כדי למנוע צער מן הצדיק שהוא אינו ראוי לאותו צער.

ועל פי זה מבאר הגאון רבי ישראל סלנטר הא דאיתא בגמרא (ראש השנה יח, א) 'בראש השנה כל באי העולם עוברין

”שַׁחַת לוֹ לֹא בָּנִי מוֹמָם דּוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתָּל” (דברים לב, ה).

אמר החכם מכל אדם שלמה המלך ע”ה, ”מְצַדִּיק רָשָׁע וּמְרַשֵּׁעַ צַדִּיק, תּוֹעֵבֶת ה’ גַּם שְׁנִיָּהֶם” (משלי יז, טו), מי שהוא בטבעו ובתכונתו מרשיע תמיד את האחרים, עינו הרעה רואה רק את מומי בני אדם וחסרונותיהם, הכל שווים אצלו לרעה, והוא בתכונתו מקטרג על כל אדם, אין בכוחו לראות לפעמים טוב, אינו שולט על עצמו לחשוב טוב על אנשים ישרים וצדיקים, לראות את צד הטוב שבהם, הוא כבוש תחת יצרו ושוקד תמיד לראות ולדון רק רע בחבריו ובזולתו, הוא בטבעו מומחה לקטרג וכן הוא עושה.

יש שהוא ההיפך הגמור מן הרע ההוא, הוא תמיד רואה זכות ומלמד זכות על אחרים, עינו טובה על כל אחד ואחד, הוא מומחה להיות סניגור בין על הצדיק ובין על הרשע, בין על העושה טוב ובין על העושה רע, תמיד מחפש ומוצא זכות ומעלה, וא”כ מדובר איפוא בשתי תכונות מנוגדות, אצל שני אנשים שונים ונבדלים כך זה מזה, ולכן אין להאשים אותם כ”כ, כי נבצר מהם לנהוג ולעשות נגד תכונותיהם הטבעיות, שקשה להם לשלוט על עצמם, כי אין מסוגלים להפוך את עצמם נגד טבעם.

אבל אם מדובר באדם שכן מסוגל לכוון את עצמו לכל צד, היינו שיש בכוחו גם להצדיק וגם להרשיע, שהוא רואה את הזכות ורואה את החוב, את הטוב ואת הרע, א”כ למה אין הוא משתמש בכוחות אלו לכוון אל האמת, להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, אלא הוא עושה להיפך, מצדיק הרשע ומחייב את הצדיק? זוהי רשעות כפולה ואין לתרץ ולהצדיק את עצמו, שהרי יש לו כל הכוחות המתאימים לזה.

ולכן הוא נקרא מתועב לפני ה’, ששני הכוחות שנואים לפני השי”ת, שהוא משתמש בהם שלא במקומם ושלא בזמנם, שהרי יכול הוא להתהפך לשני הצדדים, ולמה לא ישתמש בכל דבר במקומו הנכון, להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע. וראיתי בס’ בית הלוי מהגרי”ד סולובייצ’יק זצ”ל וז”ל, ”מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה’ גם שניהם”, דכל אחד בפני עצמו הוא חטא ועבירה גדולה, אם יהיה מצדיק לרשע או להיפוך שירשיע את הצדיק, וק”ו אם עושה שניהם. וכן אמר הכתוב ”דּוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתָּל” (דברים לב, ה), דגם ההולך בדרך עקום, רק לעולם בדרך אחד, ולעולם לא יעקם עצמו לצד ההיפוך זה ומנגד לזה, הולך בדרך עקום שלא בדרך הישר, והוא דרך עיקש, ופתלתול פירושו, שנתעקם לשני צדדים, היום עקום לצד זה ולמחר נתעקם לצד אחר, לצד שכנגדו ההפוך מקודם, ושני הצדדים הוא רק בעקמימות, הוא נידון לחוטא גדול, עכ”ל.

ההפכפך הזה הוא לא חסרון רק במידה אחת, אלא הוא ממוזג מכוח ומכמה מידות רעות, והוא נידון ונתבע פי כמה, כי מי שיש לו רק מידה אחת וצד אחד של הטבע, הוא יכול להתנצל ולבקש הקלה והנחה בדינו שיתחשבו אתו, כיון שהוא לקוי במידה וטבע שקשה לו להשתנות מטבעו והרגליו, לשנות ולהתהפך לצד השני לצד הטוב, אין לו ההסתגלות מצד התכונה להתהפך בקצה ממידה למידה, מכוח אחד לכוח שני, מן ההרגל הרע לצד הטוב.

לפניו כבני מרון, מאי כבני מרון הכא תרגימו כבני אמרנא וכו’, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן וכולן נסקרין בסקירה אחת, ויליף להו מקרא ”הַיֹּצֵר יַחַד לָבָם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם” (תהלים לג, טו), דהיינו שהיוצר רואה יחד לבם וכולן נסקרין בסקירה אחת. ולכאורה איך נעשין הני תרי סקירות בהדי הדדי – אם כבני מרון לאו בסקירה אחת ואם בסקירה אחת לאו כבני מרון, אלא כי בתחילה כל אחד עובר יחידי כבני מרון ודנין אותו על מעשיו, אמנם אם חפץ הקב”ה להענישו חלילה, אז סוקר בסקירה אחת את כל באי עולם לראות אם יש מאן דהו שיצטער בגינו שלא בצדק.

ועוד יש לבאר הגמרא על פי מה שכתב הנתיבות בספרו ”דרך החיים” [וכן הוא בסידור ”עיון תפילה” לבעל ”הכתב והקבלה”] לפרש מה שאומרים בסדר זכרונות של ראש השנה ’אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך’, שבשעה שיושב הקב”ה על כסא דין לדון את כל מפעלי העולם, אינו בוחן את האדם רק לפי מעשיו בלבד, אלא כולל בסקירתו גם את יצירתו וטבעו כמו חינוכו והסביבה בה הוא חי, ’כי זכר כל היצורים לפניו בא’ ונגלו לפניו יצרי מעללי איש והסיבות הגורמים את מעשיו ולפיהם נידון כל אחד ואחד, ומשום כן תמצא שני בני אדם העושים אותו מעשה, אבל בעת הדין נידון כל אחד בדין שונה לפי מצבו וטבעו. וזהו ביאור הגמרא, שאכן נידון כל אחד ואחד יחידי כבני מרון, אבל הקב”ה סוקר את כל מעשיו ואת כל הסובב אותו בסקירה אחת ודן אותו לפי זאת, שהרי הוא היוצר יחד לבם, והיוצר כל יצורים יודע כל הגורמים למעשיו.

ובספר ”וידבר משה” מפרש על פי זה לשון הפסוק ”הַיֹּצֵר תָּמִים פְּעֻלוֹ”, ”הַיֹּצֵר” הוא מלשון יצור, כי כיון שהוא ית’ יוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ויודע כל סיבות הטבע הגורמים את מעשיו כל אדם, לכן ”תָּמִים פְּעֻלוֹ” לשלם לכל איש כפי הראוי לו לערך מעשיו. ועל זה אומרים ’מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים’, כלומר, השי”ת זוכר את כל יצוריו בפרטות כל יצור וסיבותיו ונסיבותיו חולשותיו וניסיונותיו, ועקב כך דן אותם לחיים במידת הרחמים.

(משחת שמן)

”הַיֹּצֵר תָּמִים פְּעֻלוֹ פִּי כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צַדִּיק וְיִשָּׁר הוּא, שַׁחַת לוֹ לֹא בָּנִי מוֹמָם דּוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתָּל” (דברים לב, ד-ה).

ניתן לבאר סמיכות הכתובים על פי מה שאמרו (ברכות ז, א): ’צדיק וטוב לו – צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו – צדיק בן רשע’. וזהו שאומר הכתוב, אף שאנו רואים צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ודאי ”הַיֹּצֵר תָּמִים פְּעֻלוֹ” וגו’, אלא שמי שמשחת [עושה מעשה השחתה] אינו רק לו אלא גם ”בניו מומם”, וכיון שכן, אם יש צדיק ורע לו הרי זה משום ששחתו אבותיו, ואם טוב לו הרי זה משום שהוא צדיק בן צדיק.

(חמדת אליהו)

אבל אותו אדם שיש בתכונתו להתהפך מצד זה לצד אחר, לשלוט על הכוחות המנוגדים מן הקצוות, למה לא ישתמש בסגולה זו, למה לא יסדר הכוחות במקומם, למה זה ימנע מלסדר את כוח הזכות כלפי הצדיק ואת כוח החוב כלפי הרשע, להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע, הלא זה בתכונתו ובטבעו שיוכל לפעול בשני הכוחות, ואין זה דורש ממנו מאמץ רב? אם הוא מהפך בזכותם של רשעים וחותר אחר הצדיק להרשיע, אין זה מחמת כוח שחסר בו, אלא שחסר לו הרצון לזה, ולכן הוא מתועב בעיני ה', אשר חננו בשני הכוחות והוא מפעילם שלא במקומם, מפני רשעות שיש בו, ולכן הוכיחם משה רבינו בתוכחה חריפה "דור עיקש ופתלתול דור תהפוכות", דור של טרחנים וסרבנים שמטרידים בתביעות ודרישות שונות, שמטרידים את אבותיהם ומנהיגיהם, פעם במים ופעם בשליו וכדו', וכאשר דורשים ותובעים מהם משהו לפעולה טובה הם מסרבים להיענות.

(מעייני החיים - רבי חיים אפרים זייטשיק).

"שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול" (דברים לב, ה). כתב רבי בן ציון אב"ד בילסק [מגדולי הרבנים בדורו, החזו"א התבטא, שהח"ח היה גדול מכל המסכימים על ספריו, לבד מרבי בן ציון]:

הנה מצינו בערכין (לב, א) "אשר לוא חומה" אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, דתיבת "לוא" מתפרש כמו לו בוי"ו ולא באל"ף.

וזהו מה שכתוב: מי ש"שחת לו ולא", היינו שהוא פוסח על שני הסעיפים, שמושחת במקצת, איש כזה בודאי לא יגדל בניו לתלמוד תורה, ולזה אמר איש כזה "בניו מומם", המום ניכר אצל בניו...

והנה על תיבת "פתלתול" פירש רש"י, כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביב הגדיל, וכן האב הראשון אע"פ שכבר מת, בכל זאת הוא מוקף מן הדורות הבאים ממנו ואומרים לו, 'ראו גידולים שגדלת', והוא עבירה שיש לה פירות (קידושין מ, א), שכל העבירות שעושים הבנים, הכל נחשב על חשבון האב!

(קונטרס 'שערי ציון' על מצות חינוך הבנים לת"ת, בילגורייא תרע"א)

"שחת לו לא בניו מומם וכו' הלה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" וגו' (דברים לב, ה-ו).

פירש כי ידוע כשהבן רשע - הוא מחלל כבוד אביו, כמו שנאמר "את אביה היא מחללת" (ויקרא כא, ט). וזהו שאמר "שחת לו לא בניו מומם", כלומר בהשחתה מה תפעלו לו "בניו מומם", כלומר במה שאתם בניו אין זה חילול לכבודו יתברך ואין זה מומו, ומה שאתם מיוחסים לבניו ואתם רשעים מום שלכם הוא שבני השי"ת יהיו רשעים ולא מומו ח"ו, כי אין חילול כבוד לאב רק להאב המוליד אבל מי שקנה נצר אחד מן השוק ומגדל אותו כבן ויהיה לו לבן אם הבן הזה מרחק עצמו ועושה מעשה רשע אין זה גנאי לקוניהם רק להבן הנקנה אשר גדלו ורוממו ונתרחק מאתו

ונעשה רשע, כן הדבר הזה בעונותיכם, ולזה סיים הכתוב "הלא הוא אביך קנך" פי' שאין הקב"ה אב לישראל יותר מלשאר האומות רק כיון שקנה האבות שהיו צדיקים וקרא להם בניו, וממילא דור שהוא פתלתול לא נקראו בניו א"כ אין בחטאיכם חילול להקב"ה ח"ו ואין המום תלוי בו רק מומם הוא.

(נחלת יעקב - רבי יעקב לורברבוים מליסא)

"שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול, הלה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" (דברים לב, ה-ו).

יובן דהנה מנהג המון העם אף שהאב אינו הולך בדרך הישר, רצונו שיהיה בנו הולך בדרך ה'. ואם שאול נשאל אותו מהו על בנך, הוא עונה רצוני שיהיה בני עובד ה' ביראה. ואומרים לו מדוע אתה תעשה כן, והוא משיב טענות מזויפות תירוצים דחוקים, וכזה וכזה מעכב אותי, אבל בני צריך לעשות רצוני וללכת בדרכי ה' כי אביו אני. אבל באמת שוטה גדול הוא דאמרינן ליה מדוע לא תדע כי גם אבינו שבשמים אביך הוא, ורצונו שתשמע אליו. ולא עוד אלא שהוא אדון ואלוה כל יצור, וצריך לשמוע לו יותר מכן לאב. וזה אומרו "שחת לו", ר"ל אם הוא עצמו לא טוב הוא. "לא", ר"ל לא אכפת ליה, "בניו מומם", אבל אם בניו אינם הולכים בדרך הישר, מומם חסרון הוא לגביו. "דור עקש ופתלתול", אמר הכתוב ראה נא איך אוילים עמי, "הלה תגמלו זאת", מה שתרחצו שבנך יציית אותך כאשר שאתה אביו, "הלא הוא אביך קנך ה'", אביך ודאי הוא, ולא עוד אלא הוא "עשך ויכונך", ומכל שכן צריך לעשות ציווי יתברך שמו.

ועל אנשים כאלה התפלל דור המלך ע"ה באומרו (תהילים יז, יג-יד) "פִּלְטָה נִפְשִׁי מִרְשָׁע חֲרָפָה, מִמֶּתִים יָדָךְ ה' מִמֶּתִים מַחֲלֵד חֲלָקִים בְּחַיִּים וצִפְיִן תִּמְלֵא בִטְנִם, יִשְׁבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְּרָם לְעוֹלָלֵיהֶם". חלה פניו יתברך שיצילו מאנשים אשר הם כאלה מתים. מחלד שאינם שמים על לבם אלא החלד זה העולם, להנות ממנו שתמיד רודפים אחר בני חיי ומזוני ומתפללים על אלו דוקא, ומהעולם העתיד אינם מזכירים כלל. כי שמו כל מגמתם באלו הג' הצלחות הזמניות. אם לחיי, "חלקם בחיים", החלק שלהם הוא בחיים שיחיו חיים ארוכים וירבו ימים על האדמה. ואם למזוני, "וצפונך תמלא בטנם", מלי כרסיהו זיני ביש, ואותו הצפון לצדיק לעולם הבא תתנהו להם בעולם הזה שתמלא בטנם. ואם לבנים, "ישבעו בנים", שיהיו שבעים בנים מאשר יגיע לידו כ"כ עד שיהיו שבעים. והיתרון תוספת שלמות לאדם שהוא יראת ה', זה יניחו לעולליהם ר"ל רצונם שיקיימו בניהם זה.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון רב ראשי וראב"ד עיה"ק צפת)

"הלה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" (דברים לב, ו).

יובן על דרך מה שאמרו ז"ל (פסחים פז, א), כשאמר לו הקב"ה להושע בנך חטאו, אמר לו העבירם באומה אחרת, אמר לו הקב"ה ישראל שהם אחד מהארבע קניינים שקניתי בעולמי,

אעבירם באומה אחרת זה אי אפשר. וזה אומרו "הלה" תגמלו זאת", ר"ל מי יכול לגמול לה' כל מעשיו, ומה הם שהרי "עם נבל ולא חכם", ואם תאמר להעבירם באומה אחרת, לא רצה הקב"ה מפני מה משום "הלוא הוא אביך קנך", ר"ל ישראל אחד מהקניינים שקנה הקב"ה כמו שאמר התנא ישראל קנין אחד וק"ל.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון רב ראשי וראב"ד עיה"ק צפת)

"הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" (דברים לב, ו).

ואפשר, שזהו הרמז ב'פ' הסדר, "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם", "תגמלו" לשון גמולה דא מבעלה. זאת היא בחינת השכינה. וז"ש "הלה'", העושה עמכם כ"כ טובות, באתם עד שיעור להיות נרגן מפריד אלון, "תגמלו ממנו זאת", ודאי שאין נבלות מזה. "עם נבל ולא חכם" (דברים לב, ו), ואין בוש גדולה מזו. וכל עניני השירה הוא להתבונן בחסדיו, ובמה שעשה לשלם לרע כרשעתו. אשר בהתבוננות הזה יתביש האדם ויתחרט. שהיא תחילת התשובה.

או אפשר, כי יש דעות שאינם לומדים התורה ולומדים חכמות חיצוניות, ואם יאמרו להם שהתורה מצלת מיצה"ר, ישיבו שהם עוסקים במוסרי הפלוסופים. ודבריהם לעו, כי הבורא יתברך אמר 'בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין', והוא יתברך גילה שאין ביטול חמץ אלא שריפה, כאש דת. וזה ירמוז, "הלה' תגמלו זאת", תעזבו התורה שנקראת "זאת" מלשון גמולה דא מבעלה, ואתם אומרים לעסוק בחכמות ומוסרים, הלה' תעשו זאת, שהוא יודע שאין תקוה לכם אלא ע"י התורה. ולכן אמר, "עם נבל ולא חכם", כי אתם סוברים להתחכם בחכמות חיצוניות, דעו כי אתם עם נבל ולא חכם, כיון שפרשתם מן התורה. "הלא הוא אביך קנך" וכו', והוא ציוה ללמוד תורה לבטל יצה"ר, ואיך תתחכמו אל מצותיו ית' בטענות כוזביו"ת: (דברים אחרים - רבינו

החיד"א)

"הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" (דברים לב, ו).

מי שמכיר בטובותיו של הקב"ה לא יחטא

"הלה' תגמלו זאת", לשון תימה, וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו להפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות. "עם נבל", ששכחו את העשוי להם (רש"י).

דברי רש"י הללו הם יסוד לכל העונשים הנזכרים בפרשה זו, שעיקר תביעת התורה על כלל ישראל שחטאו, היא על מה שלא היתה להם הכרת הטוב להקב"ה על כל הטובות שהשפיע עליהם. כי המכיר בכל הטובות שקיבל מאת הקב"ה, אינו יכול למרוד בו. וזהו שאמרה תורה "עם נבל", שמה שהביאם לחטא [וכמו שכתוב בפסוק הקודם] "שחת לו לא בְּנֵי מִוְמָם", הוא מפני שהיו עם נבל - ששכחו את העשוי להם.

ובהמשך הפסוקים מונה התורה את הטובות שהשפיע הקב"ה עלינו, לעוררנו שאם נכיר את כל הטובות הגדולות

של הקב"ה עלינו, לא נבוא לידי חטא. ובאמת כל הטובות שהוזכרו בפרשה זו שייכות גם אלינו, ולכן גם עלינו להכיר בכל הטובות הללו, ועל ידי זה נתעורר לעבוד את ה' באמת ובתמים.

"הלא הוא אביך" - שבראך והביאך לעולם. ומרחם כל עת כרחם אב על בנים, ויחס האב עם הבן הוא יחס נצחי.

"קנך" - ברש"י כתב כמה פירושים, ומכל אחד מהם עולה טובה גדולה.

א. שקנאך - לשון קנין, שקנה אותך קנין הגוף כמו עבד כנעני, ואין לנו כבוד והטבה יותר מזה, להיות קנינו של הקב"ה.

ב. שקננך - לשון קן (קן צפור), שהכין לכם קן טוב ומושב חזק, כנשר שעושה קנו בין הסלעים ובארץ חזקה. וכן הכין הקב"ה לכלל ישראל ארץ קדושה שיש בה כל טוב ברוחניות וגשמיות. וכן אנו משבחים להקב"ה כל יום, "זָכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֱלֹהֵי דֹר, אֲשֶׁר פָּרַת אֶת אֲבֹרָהּם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק, וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֵק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם, לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבְל נַחֲלָתְכֶם".

וגם מי שדר בכל ארצות העולם נהנה מארץ ישראל, כמו שכתוב בסוף פרשת עקב (יא, יב) "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ", וכתב רש"י, 'והלא כל הארצות הוא דורש, שנאמר "לְהַמְטִיר עַל אֶרֶץ לֹא אִישׁ" (איוב לח, כו), אלא כביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש כל הארצות עמה'. מזה רואים שכל ההשפעה שבעולם באה מארץ ישראל.

ועוד כתב המלבי"ם שאפילו כלל ישראל בגלות בכל קצוי תבל, מקום המקדש מאחד את כולם בכל יום, על ידי מה שכל יהודי המתפלל פונה לצד ארץ ישראל.

ג. שתקנך - לשון תיקון, שתיקן אתכם בכל מיני תקנה. ויש לפרש שזהו הענין של תרי"ג מצוות, כי ידוע מה שהביא החפץ חיים (בהקדמה לשמירת הלשון) בשם הספרים הק', שתרי"ג מצוות הן כנגד תרי"ג חלקי הגוף ותרי"ג בנשמה, וכל קיום מצוה מתקן האבר או הגיד המקבילו בגוף ובנשמה.

"ויכוננך" - אחרי כן, בכל מיני בסיס וכן, והיינו שעשה מכם כהנים, מכם נביאים, ומכם מלכים, כך שהכל תלוי בו (רש"י).

"הוא עשך" - אומה באומות (רש"י). פירוש, שהקב"ה עשה אתכם לעם סגולה, ואומה חשובה מכל האומות.

ועוד ממשיכה התורה לבאר את החשיבות והחביבות של כלל ישראל, הנראים מתוך סדר ימות העולם. "בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם" פירש רש"י: 'כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן, אלא יצב גבולות עמים - קיימם ולא אבדם, "לְמַסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם, ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים - שבעים לשון. "פִּי חֶלֶק ה' עִמּוֹ" - למה כל זאת, לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת, ומי הוא חלקו - עמו, ומי הוא עמו, יעקב חבל נחלתו וכו'. והוא ובניו היו לו לנחלה, ולא ישמעאל בן אברהם, ולא עשו בנו של יצחק. הרי שבכל הדורות היה הקב"ה מסבב את מאורעות העולם בשביל ישראל.

ואת כל הטובות הללו, שעשה ועושה הקב"ה עמנו בפרט ועם כלל ישראל בכלל ובכל עת, צריך האדם לשים תמיד על לבו. ובפרט כשיש לו נסיון, צריך הוא לזכור את כל הטובות הללו, ואז לא ימלאנו לבו לחטוא ולבגוד בהקב"ה ח"ו או להרהר אחריו, ולשלם רעה תחת טובה. ועוד יתעורר האדם מזה, לעבוד את ה' בחשק ובזריזות, וכמו שכתב ה"מסילת ישרים" לבאר בדרך קניית הזריזות (פרק ח):

ו'אמנם, מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזוה הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון. כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

וכן מבואר בהמשך הפרשה שהקב"ה תובע את כלל ישראל על מה שלא הכירו טובה וחטאו, כדכתיב ו'יִנְבֵּל צוֹר יִשְׁעָתוֹ' (פסוק טו), "צוֹר יִלְדָּךְ תִּשִּׁי וְתִשְׁכַּח אֶל מַחְלָלְךָ" (פסוק יח).

ויש להוסיף שמדת הכרת הטוב מחייבת את האדם גם להתבייש מחטאיו, וכמבואר ב"שערי תשובה" (א, יב) לענין הרגשת הצער והיגון על העבירות, וז"ל:

"ויותר מהמה ראוי שיצטער ויאנח מי שהמרה את השי"ת והשחית והתעבי עלילה לפניו, ולא זכר יוצרו אשר בראו יש מאין, וחסד עשה עמו, וידו תנחהו בכל עת, ונוצר נפשו בכל רגע, ואיך מלאו לבו להכעיס לפניו. ומחשבות אלו בודאי יועילו לאדם לקנות גם את מידת הבושה שהיא אחד מעיקרי התשובה, כמבואר שם ב"שערי תשובה" (אות כא). וכשיחשוב האדם על ריבוי הטובות שגמל עמו הקב"ה, ואילו הוא בגד בו ושילם רעה תחת טובה, בודאי יתבייש מחטאיו שבוה מרד בו יתברך.

העולה מדברינו שיש לאדם להתעורר מפרשה זו על גודל חיובו להכיר בטובות ה' עליו, ועל ידי זה יעמוד חזק בשעת הנסיון שלא להיכשל בעבירה, בחושבו שלא יתכן שהוא ישלם להקב"ה רעה תחת טובה ח"ו. וגם יתעורר מתוך הכרת גודל טובותיו ית' עליו, לעבדו בחשק ובזריזות ובטוב לבב.

"הֵלֶּה תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם הֵלֹא הוּא אֲבִיךָ קִנְךָ הוּא עֲשֶׂךָ וְיִכְנֹנְךָ" (דברים לב, ו).

התורה מגדלת את לומדיה

דא עמא דהוון טפשין וקבילו אורייתא ולא חכימו' (תרגום אונקלוס).

עיינ על זה ב"ברכת מרדכי" (מוסר ח"ג עמוד שכ"ט), דכשם שהאדם נתבע על זה שהוא נבל, כמו כן נתבע על זה שהוא לא חכם, כי מטרת התורה לגדל את לומדיה לרוממם ולחכמם, כדפירש רש"י על הפסוק (לעיל פסוק ב) "תִּזְל כְּטִל אֲמָרְתִּי כְּשִׁעִירִים עָלֵי דִשָּׁא וְכָרְבִּיכִים עָלֵי עֶשֶׂב", מה הרוחות הללו מחזקין את העשבים ומגדלים אותם, אף דברי תורה

מגדלים את לומדיהם, ועל כן כשם שהאדם נתבע על זה שהוא נבל וכפוי טובה, כמו כן נתבע על זה שאינו חכם, שמטרת התורה לא הושגה על ידו, אלא דאם כן יקשה בזה קושיית ה"כלי יקר" ד"עם נבל ולא חכם" אינו דבר והיפוכו, דהיה לו לומר עם טפש ולא חכם, או עם נבל ולא מוקיר טובה.

והנה להאמור שהתורה מגדלת לומדיה כגשם המגדל את הצמחים, אפשר לומר שהנבל הוא ההיפך מחכם, והוא כענין פרח נבל, וכמו שכתב הרבינו יונה בדרשותיו (תולדות עמוד מט) עם נבל ולא חכם מלשון "כְּנָבֵל עֵלָה מְגֹפֶן" (ישעיה לז, ה), ושור"ר כן בפירוש הגרש"ר הירש זצ"ל, וז"ל: "הלה" תגמלו זאת עם נבל" וכו', שני אלה מתארים במקומם מצבים בחיי הצמח, גמול, גמר הבשלת הפרי [כענין ו'יִגְדֵּל הַיֶּלֶד וְיִגְמֹל' (בראשית כא, ח)], נבל, הכמישה המונעת את עשיית הפרי, כל מה שה' עשה לישראל וכו' הלקחים והמצוות של תורתו, אחת היתה מטרתם, הם באו לזרוע את זרע האור החיים ברוח העם ובנפשו, הם נועדו להבשיל פרי דעת ומעש בחיי הפרט והכלל, אולם העם נהיה נבל וכו' כמש ונבל עוד בטרם הגיע לכלל פריחה, עכ"ל.

ויבואר בזה יותר האמור בשבח התלמיד חכם ההוגה בתורה יומם ולילה, (תהלים א') "וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פְּלִי מִים אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יָבֹל", ובפרט למאי דאמרינן בסוכה כ"א, ב דמכאן שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה תלמוד, דמאחר שעלהו לא יכול הרי שדברי תורה היו אצלו בבחינת כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב עד שהחכמה נתעצמה בו ונעשית כעצם מעצמיו, לכן אפילו שיחתו צריכה תלמוד.

(עטרותיהם)

"זֶכֶד יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּד וְדָד שְׂאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדֵּךְ זִקְנִיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ" (דברים לב, ז).

זה לשונו הזהב של כתב רבינו הרשב"ד [השלישי, בעל ההשגות], בראש פירושו הגדול על התורת כהנים:

והקבלה אב לכולן ועיקר לכל מצות האל אדוננו. ואלמלא הקבלה מאין לנו צירוף המצות ופירושן. ומנין לנו בפירוש בראשית ברא אלהים שהוא תחלה ומנין היה לנו באלהים שהוא שם הבורא. ואפילו השיחה שאנו מדברים בה ומבקשים בה פרטי כל צרכנו מן הבורא אם לא הקבלה כמה היינו שואלים. על כן אנחנו צריכין להאמין מאד ולסמוך על דברי קדמונינו החכמים הראשונים, שקבלו מאבותם ואבותם מאבותם בכל דקדוקי המצות והמדרשים, ואם יצא המדרש מדרך הפשט.

ולולי כי המלאכה ארוכה לפנינו וכבדה עלינו ממיעוט שכלנו וחומר בינתנו, ואנחנו צריכים להשלים עליה כל איברינו כדי לפרש ולהציע דברי רבותינו ולהיותם נדרשים לכל שואל וכל דורש למען תהיה תועלתם שלימה - היינו מאריכים בדברים האלה לשבר דברי המינין הממאנים לשמוע ולהאמין לדברי רבותינו, אך רמז רמזנו למאמינים פתח פתחנו לנבונים, תחזקנה ידיהם באלהים!

”זִכְרֵ יְמֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּר וְדָר שְׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ
זִקְנִיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ” (דברים לב, ז).

בפשוטו י”ל בביאור ד’ לשונות אלו שבהם בא משה לחזק יסודות האמונה בהי”ת ושכר ועונש, וקבלת התורה והדבקות בהי”ת שקרוב מאד לכלל ישראל, מעורר בראשונה שלא לשכוח מה שיודעים לבד, וראו בעיניהם, ואח”כ לעורר להבין דבר מתוך דבר [”בינו”] כל היוצא מזכרונות האלה, אבל לא די בכך, אלא גם ”שאל אביך ויגדך”, מה שהיה בדור שלפניך והוא ראה והבין והשיג, ו”זקניך ויאמרו לך”, י”ל אבות אבות אבותיו, אבי אביו ואבי אמו, שעל ידי מה שמעידים ויודעים משלש דורות, נוטע אמונה עמוקה בלב, וגם השגת הדורות הקודמים יכניסו רגשי יראה ואהבה יותר עמוקים בלב הדור הצעיר.

ויעויין בבעל הטורים שפירש על דרך שנתבאר, ש”זקניך” היינו אביו זקנו, הדור הקודם, שכתב, ”שאל אביך ויגדך זקניך”, הרי ג’ דורות [דהיינו השואל, אביו וזקנו (יד אהרן)], וסמך ליה ”בְּהִנְחָל” (פסוק ח), לומר כל שהוא ובנו ובן בנו תלמיד חכם הרי הוא לו כנחלה שאין לה הפסק, עכ”ל. והיינו על פי הגמ’ בב”מ (פה, א) שאמר ר’ יוחנן כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובן בנו תלמיד חכם, שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנאמר ”וְאֵנִי זֶאת בְּרִיתִי אוֹתָם אֲמַר ה’ רוּחִי אֲשֶׁר עָלַיךָ וְדִבְרִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְּפִיךָ לֹא יִמּוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרַע וְזֶרַע אֲמַר ה’ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם” (ישעיהו נט, כא), מאי ”אמר ה’”, אמר הקב”ה אני ערב לך בדבר זה. מאי ”מעתי ועד עולם”, א”ר ירמיה מכאן ואילך התורה מחזרת על אכסניא שלה. ושם מובא שר’ זירא התענה ארבעים תעניות על עצמו, שלא ימושו מפיו, ועוד מ’ על בניו, ועוד כן על בני בניו, ואמר שיותר אין צורך כי מובטח לו.

ברוח זו היה נראה בעיני לפרש מה שאומרים בברכת על הצדיקים, ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם וכו’. דלכאורה צ”ע, מאחר שמזכירים צדיקים וחסידים ותלמידי חכמים, למה גם מתפללים במיוחד על הזקנים, ממה נפשך, אם צדיקים הם, כבר כלולים, אם ת”ח הם, ג”כ כלולים, ואם רוצים להזכיר כלל ישראל, לא היה לנו להזכיר הזקנים בדוקא.

והנראה לומר בזה, שמאד זקוקים לזקנים בכדי למסור המסורות מדורי דורות, שהם ראו כיצד נהגו כלל ישראל בכל דבר, והם מספרים מגדולי ישראל שבדורם, ובהם שומרים על צורת כלל ישראל, שלא יכדו מלבם הנהגות שונות, ולא יבטלו הנהגות של דורות שעברו, שיסודתם בהררי קודש, ובהם שמירה גדולה על צורת הנהגת הציבור. ובהם נוכל להבין למה אצל הזקנים מזכירים עמך בית ישראל, כי לא מעלת הזקנה גורמת התפלה הזו, אלא מעלת מסירת מנהגי עם ישראל. גם י”ל כפי משנ”ת כאן שמספרים מה שאירע לכלל ישראל בדורם, באופן שמגיעים לשבח והודיה וחיזוק האמונה.

בשבת (כג, א) דרשו פסוק זה לענין שמצווים לקיים מה שחכמים תקנו, ששאלו על מה שמברכים על נר חנוכה בנוסח ’אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה’, והיכן צונו, רב אויא אמר מ”לא תסור”, רב נחמיה אמר

”שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך”. הרי הכתוב נדרש כאן באופן שזקניך הם חכמי הדור, שמצווים לשמוע להם בכל מה שמתקנים, והוא כמו שדרשו בקידושין (לב, ב) ’אין זקן אלא חכם שנאמר ’אֶסְפָּה לִי שְׂבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל” (במדבר יא, טז), רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה שנא’ וכו’, ופירש רש”י, מלשון נוטריקון.

לפי זה הביאור במה שנאמר ”שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך”, על ענין ההנהגה, שראוי לשמוע מחכמי הדור כיצד ראוי לנהוג, ונראה דחוץ מזכירת ימות עולם והתבוננות בהם, עליו לקבל מאביו את חינוכו, אבל נוסף לזה צריך לשאול אצל החכמים כדי לדעת הלכה למעשה כיצד לנהוג, ומה להוציא מכל מה שמספרים, בכדי שתהיה ההנהגה ישרה וטובה, לזה צריכים לדרוש אצל חכמים דוקא.

ולפי דרשה זו, שמכאן לומדים שמצווים לקיים תקנות חכמים ומצוות שתיקנו, נאמר כאן יותר מהנהגה ישרה או הכרעה בהלכה, אלא כח חכמים לחדש מצוות ולחייב כלל ישראל לנהוג על פיהם, והעובר על דבריהם מחייבין מכות מרדות.

נוסף למה שכתוב לשאול זקניך ולקיים דבריהם, יש בתורה מצות עשה של כבוד וקִימָה, כמש”כ בפרשת קדושים (יט, לב) ”מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם וְהִדְרָת פָּנֶי זָקֵן”. וכתב הרמב”ם (ת”ת פ”ו ה”א) ”כל תלמיד חכם מצוה להדרו ואע”פ שאינו רבו שנאמר ”מפני שיבה תקום והדרת פני זקן”, זה שקנה חכמה. ובספר המצות (ע’ רט) כתב, ’היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם’.

וענין לשמוע לדבריהם וענין הכבוד להם, קשורים יחד זה לזה, לפי המבואר ב”שערי תשובה” (ש”ג אות קמ”ז) שכתב טעם לחומר האיסור לבזות תלמיד חכם וחיוב לכבדו, כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים, דבריהם נשמעים, וילוו עליהם העם כולו, וידמו למועצתם וכו’. הרי שפירש חשיבות הכבוד מצד שעי”ז דבריהם מתקבלים. והוסיף עוד, שעי”ז גם ירצו ללמוד כי זה דבר מכובד וחשוב, ע”ש.

ובספר החינוך (רינו) משרשי המצוה, לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה [נראה דכוונתו על פי הגמ’ בסנהדרין (צט, ב) על מש”כ כל אדם לעמל נברא, דהיינו לעמל תורה, ע”ש], כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה, עכ”ל.

והן הן הדברים שנתבארו, שמצות עשה דאורייתא לכבד חכמי התורה ולקום בפניהם, שבוה נכנעים לדבריהם, ובכללות נמשכים אחרי דברי תורה, שהם החכמה העליונה מפי הגבורה.

במצות התורה נאמר ”מפני שיבה תקום והדרת פני זקן”, ונכללים בזה בין חכם בתורה, בין זקן בשנים. והתרגום מפרש שיבה דסבר באורייתא, וזקן סבא, דהיינו כסניף לענין מצות כיבוד חכם. ובתרגום יונתן מפרש הכל על חכם, שכתב ’מן קדם סבין דסבירין באורייתא תקומון, ותייקר אפי חכימא’.

אבל כבר העיר הרמב”ן שבגמ’ (קידושין לב, ב) מבואר דשיבה היינו זקן בשנים, וכ”כ בשו”ע (רמ”ד א’) שכתב וכן מצוה

לקום מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה. והמעין בספר המצות (עשה ר"ט) יראה, שלא מנה אלא מצות כבוד הזקן שקנה חכמה, ולא דיבר מזקן בשנים. ובהלכות כתב (פ"ו ה"ט) מי שהוא זקן מופלג, אע"פ שאינו חכם, עומדין לפניו.

והענין מבואר בספר החינוך (רנ"ז) שאחרי שביאר מעלת החכם, שמקיים עיקר חיות האדם, כנ"ל, הוסיף 'ומזה השורש פי' איסי בן יהודה בגמ' בקידושין, שאפילו זקן אשמאי, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצוה, שראוי לכבדו מפני שברוב שניו ראה והכיר קצת במעשי ה' ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבוד וכו', בתנאי שלא יהיה בעל עבירות', עכ"ל. ומבואר מזה שזה סניף לכבוד החכם, כי מדרך זקן שיש בו חכמה במקצת בהכרת הבורא, שברוב שניו בודאי זכה לרובי התעוררות במה שראה השגחת הי"ת בעולם, והנהגתו הנפלאה.

ובראשית דבריו שם כתב החינוך, 'זה שהוציא הכתוב החכם בלשון זקן, הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו, מה שראה הזקן ברוב שניו, עכ"ל. ומבואר בזה הקשר בין זקן בא בימים ובין זקן שקנה חכמה, שזמן הראוי שזקן בשנים זכה לחכמה במשך השנים, ויניק וחכים זכה לזה גם בצעירותו.

והרמב"ן כתב לפי התרגום, דאתא זקן וגלי בשיבה, שבכללה כל השיבות, בין בתורה בין בשנים. וחזינן שתי מעלות שכל אחת ראוייה לתשומת לב לקבל השפעה טובה בין מזקנים החכמים, ובין אלו שבאו בשנים אחרי חיים של תורה ויראת שמים.

ב"שערי תשובה" (שער ב' אות ט') פירש מה דתנן באבות (פ"ה משנה כ"א) 'בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוח' וכו', כונתם ז"ל בדברים האלה להזהיר על התשובה, ושיחשוב על קצו בהגיעו לימי הזקנה, אם לא זכה לעשות כן בימי בחורותיו, ואח"כ כי קרבה לבא עתו, יעזוב חפצי הגוף ותאותיו, ויתקן נפשו. ובהגיעו לימי השיבה, יוסיף לגרש מלבו ענין העולם, ולפי מעוט השנים הבאות, ימעיט בעסק העולם ויתיחד תמיד להתבונן ביראת ה', ולחשוב עם נפשו, ולתקן מדותיו, ולבקש תורה ומצות. ומה שאמרו 'בן תשעים לשוח' וכו', כי אחרי שהגיע לתשעים, ראוי לו להיות כל עסקו בתפלות ובתהלות ה' ולשיח בנפלאותיו, דיבר שלמה ע"ה בענין ימי הזקנה, שלא יתעצל האדם בהם מעבודת הי"ת וכו'. עכ"ל. ועצ"ש מש"כ (באות ז') התעוררות לתשובה בימי הזקנה.

ולפי דבריו הק', מובן שהזקן החי לפי זה גם ראוי לכבדו, וגם יש מה לקבל ממנו.

ובספר "בית אלקים" למבי"ט (שער היסודות פכ"ט) השוה ימי שנותינו לימי בראשית, ששים שנה הם ימי המעשה, והשביעי ידמה ליום השבת, שכל שנות האדם מששים עד שבעים יהיו בקדושה והכנה לעולם המנוחה. ולפי זה לכאורה משבעים שנה עד שמונים יהיו בגדר שמיני עצרת ושמחת תורה.

ועיקר מעלת הזקנה בשנים מתקיימת בזקני תלמידי חכמים, שעליהם אמרו חז"ל (שבת קנב, א) 'כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם, שנאמר "בִּישִׁישִׁים חֲכָמָה וְאֶרֶךְ יָמִים תְּבוֹנָה" (איוב יב, יב), ועמי הארץ כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת

בהן וכו', עכ"ל. ומובן שעל ת"ח נאמר במדרש (שמות רבה ג, י) 'הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל'. ושם אמרו כשהיה בית המקדש קיים היו שואלים בזקנים שנאמר "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל וכו', עוד אמרו (שמות רבה ה, טו) 'למה נמשלו ישראל לעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפים, אף ישראל אינן יכולין לעמוד אלא בזקנים'.

ועל מי שלומד תורה לשמה מבואר בריש פ"ו דאבות, 'ונהנין ממנו עצה ותושיה', ומובן שתורתו הטהורה וזכה מפניות מקדשתו ומיישרת את שכלו, באופן שמצליח לכוין לעצה אמיתית. ואע"פ שאמרו במשנה דאבות הנ"ל בן חמשים לעצה, אצל זה שלומד תורה לשמה משמע שזוכה גם לפני זה לזה שנהנים ממנו עצה ותושיה, וכל שכן אם מגיע לשנים שעצתו זכה וטהורה ומוצלחת.

בתהלים (צב, טו) אחרי מה שכתוב שם 'צִדִּיק כְּתָמָר יִפְרֹחַ כְּאַרְז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה' [פירש רש"י, "כתמר" לעשות פירות, "וכארז בלבנון" להחליף גזעו], 'שְׁתוּלִים בְּבֵית ה', בְּחִצְרוֹת אֱלֹקֵינוּ יִפְרִיחוּ', כתיב, "עוֹד יְנוּבֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִהְיֶה" ["ינובון" יצמחון, "דשנים" שמנים] וגו'. וכתב המאירי בזה"ל, נ"ל בפירושו, שגידול האילנות ובעלי חיים יש זמן לתכלית גידולם, שלא יגדלו עוד, אבל הצדיקים ינובון, ר"ל יגדלו ויצמחו לעולם, אף בשיבתם, ויהיו דשנים ורעננים כבימי הבחרות וכו'. עכ"ל.

היוצא מהמבואר, שראוי לצעירים, שנוסף לחינוך הטוב בבית אביהם, יתדבקו לחכמים ולזקנים, לקבל מהם הצורה הנכונה של חיי תורה ויראת שמים, וכבר אמרו חז"ל (נדרים מ, א; מגילה לא, ב) אם יאמרו לך ילדים בנה, וזקנים סתור, שמע לזקנים, ואל תשמע לילדים, שבנין ילדים סתירה, וסתירת זקנים בנין. ופשוט שאין הכוונה לילדים ממש, כי איזה שוטה ישאל ילדים, באופן שלולא שהזקנים אמרו להיפוך, היה נוהג על פי הילדים, אלא נראה שהכוונה לצעירים היועצים, שיש להם שכל ובינה לפי שנותיהם, אבל לעומת הזקנים הם כילדים.

לכן לעולם ישתדל לקבל שימוש תלמידי חכמים, ובמיוחד לזקני ת"ח, או לתלמידיהם המוסרים דבריהם, וכל הכרעה בהנהגתו ישתדל להתייעץ אצל גדולי ישראל, ודעותיהם יקבל ועל פיהם יבנה דרכו וביתו, וכזה יזכה גם הוא לצמוח ולגדול ולגדל משפחה ותלמידים עובדי הי"ת בדרך האמת והישר והטוב ועושי נחת רוח ליוצרים.

(ברכת אברהם - רבי אברהם ארלנגר)

"שָׁאֵל אָבִיךָ וַיְגַדְךָ זִקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ" (דברים לב, ז).

כשנפטר רבי יעקב ישראל קניבסקי - הסטייפלער, הספידו ידידו ורעו רבי אלעזר מנחם מן שך, וכה היו דבריו:

איתא בקידושין (לב, ב): "זקניך ויאמרו לך" - זקן הוא זה שקנה חכמה, כמו שכתוב 'אֶסְפָּה לִי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל' (במדבר יא, טז), וקשה מדוע נקראו זקנים ולא חכמים. והענין הוא, דהתורה נבדלת ונפרשת משאר חכמות, שהתורה מבוססת ומסורה איש מפי איש עד משה רבנו מקבל התורה אשר שמע קול אלהים חיים והוא הנחילה

ליהושע, וכן מדור לדור נמסרת התורה בכל אמיתותה ובהירותה, משא"כ שאר חכמות משתנות כל הזמן ומתעדכנות מעת לעת.

ולכן כתוב "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", שבתורה אין להוסיף משלנו, רק מה שיש לנו מסורת מהזקנים והחכמים! (ארוי הלבנון)

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).
כתב 'אבא' בלשון יחיד שהוא אחד, ו'זקניך' לשון רבים שהרי יש כאן שנים.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).
זמ"ש עוד וכל שכן בזקנים שהשכחה מצויה בהם וראוי להאמין לחדשים דמדבר דכירי - הלא המה דברי תוהו ולעג. ויפה כתב על זה הוותיק הישיש הח"ר יצחק פינצי יצ"ו, כי שכח מקרא מלא ד"זקניך ויאמרו לך".

(שו"ת מהרי"ק סימן קעא)

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז).
אבותינו ספרו לנו

מלפני הרבה שנים היה מפורסם עובדא על ילד אחד שידע כל התורה כולה בעל פה, והיו מפקפקים בדבר, וכתב רבי יחזקאל לעווענשטיין במכתב:

העובדה אמת היא, בתי וחתני גרים שתי דירות לאותה משפחה, ובתי ראתה את הדבר וסיפרה לי אודותיו, כי אף שהילד גר בבני ברק לא רחוק ממני, הרי שמעתי אודות הדבר מבתי ומאמין לה.

כבר חשבתי לילך בעצמי לראות את הפלא, אמנם חזרתי בי, ומה שעלתה על לבי לראות בעצמי, עצת היצר הרע היא, להרוס כל אמונתנו שנבנית על "אבותינו ספרו לנו" (תהלים מד, ב), והיינו שדבר הנשמע לנו מאדם נאמן... די לנו בזה להאמין בו! ויציין שהסיפור הנ"ל הביאו בעל ה"קהילות יעקב" ב"חיי עולם", כראיה על הגלגולים.

"ימצאנו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו" וגו' (דברים לב, י).

היו גולה למקום תורה

"ובתהו ילל ישמן", ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנינים ובנות יענה. אף שם נמשכו אחר האמונה, ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון, כענין שנאמר "לכתך אחרי במדבר" (ירמיהו ב, ב). "יבוננהו" שם בתורה ובינה (רש"י).

הנה התורה שיבחה את כלל ישראל שהלכו אחרי ה' במדבר - לארץ ציה ושממה, וממילא זכו לתורה, כמבואר בהמשך הפסוק, "יסובבנהו יבוננהו" שהכוונה לקבלת התורה ולבינת התורה, וכמו שכתב רש"י.

ויש לבאר זאת על פי המובא בחז"ל (ברכות א, א), 'תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר, שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך

הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא'. וכתב ה"נתיבות" במעשה נסים (פירוש על ההגדה ד"ה מתחלה היו) לבאר הטעם ששלשת הדברים האלו לא ניתנו אלא ע"י יסורין. והוא מפני ששלשתם הם קניינים רוחניים. וכדי שיזכה האדם לקנינים רוחניים, צריך להיות מנותק מהגשמיות וקרוב לרוחניות. והיסורים הם שמרחיקים את האדם מן הגשמיות, וממילא הוא ראוי ומוכשר לקנינים הרוחניים, לקנות את התורה הקדושה, וגם לזכות לגור בארץ הקדושה, ולהתקרב לה' בעולם הבא שהוא מקום הדביקות בו יתברך.

והנה עיקר אופן היסורים שצריך האדם כדי לזכות לתורה הם העמל והיגיעה בה, שהרי גשמיות האדם והעולם והמדות רעות מפסיקים ומחלישים את החיבור שבינו לתורה הרוחנית. וכשאדם עמל ויגע בתורה, הרי הוא מחליש את כה הגשמיות, ואת כח הגוף, ואז הוא יכול לזכות לקנין התורה.

אולם בדברי רש"י כאן מבואר עוד, שמה שהאדם גולה למקום תורה, גם זה נחשב הכנה לזכות על ידה לתורה, וכמו שאמרו חז"ל (אבות ד, יד) 'הוי גולה למקום תורה', כי גם זה נחשב קצת כמו מצב של יסורים, ובזה הוא מוכשר יותר לקדושת התורה.

(עץ החיים)

"כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אבירתו" (דברים לב, יא).

הגאולה העתידה בפתע פתאום

'כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקינו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בן שוכה לחבירתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו' (רש"י).

יש להעיר מהגאולה העתידה שעתידה להיות בפתע פתאום כמאמר הכתוב (מלאכי ג, א) "ופתאום יבוא אל היכלו האדון", וכמו שכתב החפץ חיים ב"שם עולם" (שער ההתחזקות ח"ב פרק י"ד) וז"ל: 'אל יתמה האדם איך נוכל לצפותו לחכות שתהיה הגאולה במהרה אחרי אשר אנו כעת בתוקף המצוקות, כי אצל הקב"ה לא סימן זה, שיש אצלו כמה מיני פדיון, דכן כתב הספורנו על הפסוק "ויירצוהו מן הבור" וז"ל 'כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו (ישעיהו נו, א) "כי קרובה ישועתי לבוא" וכו', וכן היה הענין במצרים באמרו (שמות יב, ט) "כי גרשו ממצרים", כאמרם ז"ל 'שלא הספיק בציקן של אבותינו להחמיץ' וכו', וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו "ופתאום יבא אל היכלו האדון", עכ"ל, ובסנהדרין צ"ז, א אמרו ג' באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב.

ויש ליישב המובא בשם מרן רי"ז הלוי (הגדת מבית לוי עמוד קי"ט) וז"ל: 'כאשר יגיע זמנו של משיח לבוא ולא יעכב את ביאתו אף לרגע, והטעם הוא דהרי העולם נדון לפי רוב זכויות ואם יהיה רגע שאחד יעשה מצוה אשר בה יכריע את העולם לכף זכות ויפסק הדין שיבא משיח, אם יתעכב אולי בינתים יעבור אחד עבירה ושוב יכריע את העולם לכף חובה וכבר לא יוכל לבא וכו', שכתוצאה מכך יצטרכו לחכות עד שהעולם יוכרע עוד פעם לכף זכות, ויתכן שזה יקח עשרות ומאות בשנים, עכ"ל.

ועי"ש דזהו שאמרו בסנהדרין (צח, א) דמשיח יתיב ביני עניי סובלי חלאים וכולן שרו ואסירי בחד זימנא, איהו שרי חד ואסירי חד, אמר דילמא מבעינא דלא אעכב, וברש"י כולן אסרו להו ושרו בחדא זימנא, מתירין כל נגיעתן ביחד ומקנחים אותן וחוזרים וקושרים אותן, ואיהו משיח שרי חד נגע ומקנחו וקושרו ואח"כ מתיר האחר ועושה כן ואינו מתיר שני נגעים יחד, דסבר אי בעי לי לצאת וליגאול את ישראל לא איתעכב.

(עטרותיהם)

"כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלֵיו יִרְחֹף יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׁאַהּוּ עַל אֶבְרָתּוֹ" (דברים לב, יא).

לקרב בני אדם לתורה בהדרגה

"כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ", נהגם ברחמים ובחמלה, כנשר הזה, רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום, עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן, בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו. "יעיר קנו", יעורר בניו. "על גוזליו ירחף", אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע. אף הקב"ה "שדי לא מצאנהו שגיא כח" (איוב לו, כג), כשבא לימן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות, שנאמר "ה' מְסִינִי בְּאֵזְרוֹ מְשַׁעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהָר פֶּאֶרְן וְאֶתָּה מִרְכַּבֶּת קָדֵשׁ" (לקמן לג, ב), "אֵלֹהֵי מַתְיָמָן יָבוֹא" (חבקוק ג, ז) זו רוח רביעית (רש"י).

מבואר בדברי רש"י שבעת נתינת התורה נתגלה הקב"ה אל כלל ישראל באופן שלא יכביד עליהם, ולא יקשה עליהם לקבל את התורה. שאלו היה בא ונגלה להם פתאום ובחוזקה, היו פוחדים מאד, ולא היו יכולים לשמוע את דבריו ולקבל את התורה כראוי.

וענין זה הוא יסוד גדול בקירוב רחוקים, והיינו שהדרך הנכונה לקרב את לבות הרחוקים, היא לדבר עמם ולהודיעם את מצוות התורה בהדרגה. כי אם מיד בתחילת דרכם ישמעו את כל איסורי התורה, לא יהיה בכוחם לקבל, ולא יקבלו כלום, וח"ו יתרחקו מדרך התורה, בחשבם שקיום המצוות הוא למעלה מכוחם.

ועל פי זה נראה לבאר מה שמצינו בריש פרשת וירא, שהקב"ה נגלה לאברהם באלוני ממרא, ופירש רש"י 'הוא שנתן לו עצה על המילה', וכבר עמדו המפרשים איזו עצה הוצרך אברהם ראש המאמינים, שהרי בודאי כיון שהקב"ה ציווהו על המילה, לא היה מסתפק כלל שלא לעשותה. ועיין שם ב"שפתי חכמים" שהביא תירוץ בשם אחד מגדולי המפרשים, שאברהם היה מסתפק אם לקיים את המצוה בצינעא או בפרהסיא, וממרא הוא שיעץ לו לקיימה בפרהסיא.

ועדיין צריך לבאר מה היה הנידון אם לעשותו בצינעא או בפרהסיא (וע"ש בשפ"ח מה שכתב בזה). ונראה לבאר על פי הנ"ל, שספקו של אברהם היה, מכיון שהוא היה ראש המקרבים בני אדם לעבודתו יתברך, וחשש שאם יעשה מצוה זו בפרהסיא, ירגישו בני אדם שהוא מובדל מדרכי בני אדם יותר מדאי, ויחשבו שדרכו והנהגותיו אינן שייכות אליהם, וממילא יתרחקו ולא יקבלו ממנו. או אדרבה ראוי לו לעשותה בפרהסיא, כי מזה יראו כל באי עולם לאיזו מדריגה יכול האדם להגיע, שהקב"ה כורת ברית עם האדם.

ויש ללמוד גם מזה את הענין שביארנו, שהמקרב אחרים לתורה צריך להיזהר לקרבם באופן כזה, שלא ירגישו שהוא דורש מהם דבר שהוא גדול מדאי עבורם, אלא ידריך אותם לאט לאט ויתחיל בדברים קטנים, עד שיתחזקו בדרך התורה, ויוכלו לקבל עליהם את עול התורה בשלימות.

(עץ החיים)

"כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלֵיו יִרְחֹף יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׁאַהּוּ עַל אֶבְרָתּוֹ" (דברים לב, יא).

פירש רש"י, "כנשר יעיר קינו", נהגם ברחמים ובחמלה, כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקינו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו, בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו ויהא בהם כוח לקבלו.

אף הקב"ה דרך חסד כזה נמצא ג"כ בענין יום הדין, שלא בא הקב"ה לדון את האדם פתאום, אלא מודיע קודם ומכריז שבקרוב יבוא יום הדין, כדי שיכין האדם את עצמו לתקן כל מה דאפשר. וזה ענין תקיעת שופר בימי אלול, שהעיר רוח האדם כמאמר 'עורו ישנים משנתכם', וצריך האדם להרגיש מצות תקיעת שופר לחסד, כמו חסדי הנשר אשר יעיר את קינו, וכל תקיעה ותרועה הוא כמו קשקוש הנשר בין אילן לאילן.

כל דבר שבא פתאום מכביד מאד על האדם, אבל הידיעה וההכנה מקיל הענין, וצריך האדם להכיר החסד הגדול, מה שנקבע ימי הכנה לתשובה כל חודש אלול, ומצינו שבחינת פתאום הוא היפוך החסד, והקב"ה נוהג במידה זו כשבא לענוש את האדם, כמו שכתוב "וַיֹּאמֶר ה' פְּתָאֵם אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל מִרְיָם (במדבר יב, ד), ופירש רש"י, נגלה עליהם פתאום והן טמאים, והם צועקין מים מים, עי"ש. לכן על האדם להכיר טובה שלא בא יום הדין פתאום, כדי שיעשה הכנה ויהא בו כוח לקבל יום הדין.

ומובן מזה, אם האדם אינו מרגיש טובה זו, ועוד נדמה לו שמכבידין עליו מה שמעוררין אותו חודש ימים קודם יום הדין אודות תשובה, כמה יש בזה מן הסכלות, כי לפי דעתו מתי הוא רוצה שיתחיל לחשוב אודות תשובה כשיבוא אליו יום הדין פתאום! הלא אז יהיה לו כמה פעמים יותר קשה, כי מי יכול לקבל יום הדין הגדול והנורא פתאום? הלא אז יצעק מים מים! ואין מושיע, ויותר יש לחוש שלא יצעק כלל כי לבו יהיה מטומטם מהבלי הזמן, סגור ומסוגר בכבלי ברזל ולא ידע מה לעשות.

ועל כן מצינו שאמרו חז"ל בראש השנה, כל באי עולם עוברים לפני כבני מרון, כבני אימרנא, כי טבע בעלי חיים שאין להם הרגש לעשות הכנה למחר, והקב"ה חנן את האדם דעה בינה והשכל שיכיר צורך ההכנה, והאדם צריך לעבוד את ה' ביתרון שנתן לו על הבהמה, ויש לו הכרה בצורך ההכנה להכין את עצמו ליום הדין, ועל כן אלו אנשים שמתנהגים כבהמה שאינם עושים שום הכנה, עליהם אמרו חז"ל שבאים ליום הדין כבני אומרנא, בלי הרגש של הכנה כלל.

אמנם יש אנשים שמרגישים היטב חסדי ה' שכנשר יעיר קנו, ועושים הכנה גדולה קודם יום הדין, וע"ז אמרו חז"ל

כחיילות של בית דוד, שכל עבודת החיילות לעשות בכל יום הכנה להיות מלומדי מלחמה, למען לגשת אל שדה הקרב באומץ הלב וברוח הנצחון, כן אלו העובדים שעוסקים בהכנה אל התשובה כל הצורך, באים ליום הדין באומץ הלב מחמת הכנתם הטובה, ולפי מה שכתב הגר"א ז"ל על המשנה לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, על המצוה שהיה יכול לעשות בעת שעשה העבירה.

ולפי זה תסמר שערות הראש, כיון שע"י הכנה לתשובה יכול האדם להגיע למדרגה גבוהה יותר בענין יום הכפורים, דקיי"ל דעם תשובה מכפר גם על חמורות, ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר, א"כ כמה גדול החשבון בשעה שיכול לבוא ע"י הכנה טובה ליום הכפורים כחיילות של ב"ד, ולזכות לחיים נצחיים ולהיות אהוב למקום, וכל זדונותיו יתהפכו לו לזכיות, וגם להציל עצמו קצת מבחינת העונש, אין לערוך הצלחה זו.

ואם חלילה לא יעשה הכנה ויבוא פתאום ליום הדין בלי רגש בלי תשובה, גם מבחינת קלות של חלקי התשובה, הרי יכול חלילה להיות מסוגי כבני אימרנא, כבהמה ממש שאין לה הרגש לעשות הכנה להצלחה, א"כ חל עליו ח"ו דין וחשבון שהיה יכול להיות כחיילות של בית דוד, ויכול להיות העונש על החשבון, כמו על הדין, היינו עונש על העדר הכנה לתשובה כמו על כל עונותיו, כיון שהחשבון הוא לפי כמות הדין.

וא"כ במקום שדנין על כל עונותיו, והיה בידו לעשות הכנה לתשובה כדי שישוב תשובה שלמה בשעת הדין, ולזכות להצלחה נצחית ולא עשה, א"כ נתעורר אז יום החשבון מצד מה שלא העיר את רוחו לשוב לה' מכל הקלות והחמורות שעשה כל הימים, נמצא שהעונש על החשבון, הוא כנגד כל עונותיו של כל ימי חייו וזה מבהיל מאד.

ונמצא שיש חילוק גדול בין דין על עבירה פרטית, לבין דין על העדר התשובה שהוא מחוייב ביוה"כ, ובכלל זה ההכנה ליום הדין, כי אין תשובה בלא הכנה, והחילוק הוא בחשבון, אם הדין הוא על עבירה פרטית אז החשבון בא על מצוה פרטית, אבל אם הדין הוא על העדר התשובה, א"כ החשבון ג"כ על הצלחה הנצחית שהיה יכול להשיג ע"י התשובה, א"כ שקול העונש של החשבון כמו כל עונותיו, וזהו מבהיל מאד, ומובן לפי"ז החסד הגדול של הקב"ה אשר "כנשר יעיר קנו", שלא בא יום הדין פתאום אלא הכריז מקודם ע"י השופר, לעורר האדם על ההכנה הגדולה להצלחה שיכול להשיג ע"י התשובה.

תנו רבנן כתב את אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שנים פטור, מחק את גדולה ויש במקומה לכתוב שנים חייב, אמר רבי מנחם בר יוסי, וזה חומר במוחק מבכותב (שבת עה), ופי' מוהרש"ז זצ"ל, שרבי מנחם בר יוסי קמ"ל מעלת הכנה, כי המוחק את גדולה ועושה בזה מקום לכתוב שנים, הרי עשה הכנה לכתוב שנים הלכך חייב, ומובן מזה שהכל תלוי בהכנת המחיקה.

והנה חלקי התשובה שנים המה, אחד מחיקת החטא, כמו שאנו מתפללים "מחוק ברחמך כל שטרי חובותינו", והחלק השני כתיבת הזכיות, כמ"ש "כתבנו בספר זכיות",

והזכות היותר גדול הוא הקבלה על להבא לעמוד על גדרי התורה, ולכן הכל תלוי בכמות המחיקה, כי כל מה שהאדם מוחק מדמיונו חמדת הבלי הזמן, כן לעומת זה יכול לכתוב על לוח לבו קבלת דברי תורה בשלמות.

ולפי שאי אפשר לכתוב טרם שימחק, על כן נחוץ לזה שלושים יום קודם יום הדין, כדי שבכל יום ימחק מעט מהבלי הזמן שהיה שקוע בו כל השנה, וזהו החסד הגדול של הקב"ה אשר "כנשר יעיר קינו", כי המלאכה מרובה, מלאכת המחיקה את העבר, ומלאכת הכתיבה על העתיד.

(חיי המוסר ה"ג דף ע"א).

"וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט שְׁמֹנֶת עֶבֶת פְּשִׁיטָה" (דברים לב, טו). הפסוק צריך ביאור, שפתח בלשון נוכח וסיים בלשון נסתר. והביאור הוא, שלפעמים מתחילים להוכיח את האדם בדברי מוסר, אבל עד מהר נוכחים לדעת שהלה כבר כל כך מגושם עד שאין הדברים נכנסים לתוכו, ואז מתייאש המוכיח ואומר לשאר אנשים העומדים סביבו: 'כבר אי אפשר לעשות כלום עם פלוני'.

ולכן התחיל לומר מוסר להחוטא, ושוב מסיים ואומר לשאר השומעים, שהחוטא הזה נטש אלוה עשוהו...

(רבי מיכאל וייסמאנדל)

"וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט שְׁמֹנֶת עֶבֶת פְּשִׁיטָה" (דברים לב, טו). 'למה לזה העולם הובאתם. לא לאכול ולשתות וללבוש שש וריקמה, רק לעבודת האל תולה ארץ על בלימה. ולפי שחייבה חוכמתו שלא יתקיים הגוף בלי אכילה ושתיה, ובלתי כסות לכסות הגוף, נתן רשות לאדם לאכול ולשתות וללבוש, לקיים הגוף, ולהיות חיבור לנשמה לקיים מצוות האל כל ימי חיבורם.

והאכילה לאדם כשמן לנר, אם ירבר יאיר ואם ימעט יכבה, ויותר מהרה יכבה ברוב מבמעט. ועל כן יש לכם להישמר ולהיזהר מאכילה גסה, ויותר עונש לאדם ההורג עצמו מהורג את אחרים, ואכילה גסה קשה לגוף כחרבות, מלבד שמונעתו לעסוק בתורת האל ויראתו'.

(איגרת תוכחת' אות ב' - רבינו יהודה בן הרא"ש בצוואתו לבניו)

"וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט שְׁמֹנֶת עֶבֶת פְּשִׁיטָה וַיִּטֵּשׂ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ וַיִּגְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוּ" (דברים לב, טו).

חשיבותו של האדם - כפי התבטלותו להקב"ה

הנה מבואר בפסוק זה שמה שהביא את כלל ישראל לידי מרידה ועזיבת עבודת ה' הוא ריבוי הטובה שהשפיע הקב"ה עליהם. וכן הוא בפסוקים בפרשת עקב (ח, יב-יד), "פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבַעְתָּ וּבָתִּים טִבִּים תִּבְנֶה וְיִשְׁבַּתָּ, וּבְקָרְךָ וּצְאֲנֶךָ יִרְבֶּינָה וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה, וְרָם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" וגו', 'וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כַּחַי וְעַצֵּם יָדִי עָשָׂה לִי אֵת הַחֵיל הַזֶּה" (פסוק יז), הרי שריבוי הטובות עלול לגרום לאדם לבוא לידי שכחת הקב"ה ח"ו.

אבל לכאורה הדבר צריך ביאור, והוא נגד השכל, שאדרבה ככל שמקבל האדם יותר טובות, ראוי שיכיר טובה למי שנתן לו אותם ויפגע אליו יותר.

ונראה לבאר על פי מה שאומרים, שבאמת מדה זו שלא להכיר בטובות הקב"ה עליו, נובעת מכח הצלם אלקים שבאדם. שמכיון שהאדם נברא בצלם אלקים, ממילא כשם שהקב"ה אינו תלוי באחרים כלל, כן יש לאדם נטייה להחשיב את עצמו ולהרגיש שאינו תלוי בהטבת אחרים, ואף לא בטובותיו של הקב"ה.

ועל דרך זה כתב המהר"ל (ויצא, כט, ז) לבאר את טעם מה שנאמר "וְשׁוּנָא מִתְּנַת יְהוָה" (משלי טו, כז), 'כי אחר שהוא שונא להיות חי מאחרים אם כן יש לו חיות מעצמו וכו', שאין ענין החיות רק החיות מעצמו, שלכך נקרא המעיין שהוא נובע מעצמו ואין מקבל מאחר, מעיין חיים, מפני שהוא מעצמו נובע וזהו החיים'.

והיינו כמו שנתבאר, שחיות אמיתית היא כשאינו תלוי באחרים כלל. ועל כן יש לאדם יצר הרע לטעות ולומר, "פְּחִי וְעֵצֶם יְדִי עֲשֶׂה לִי אֶת הַחֵל הַזֶּה" (דברים ח, יז).

אבל באמת זוהי טעות גדולה ושטות נוראה, שכל ענין זה הוא רק לגבי בני אדם, שאינו רוצה להיות תלוי באחרים, אבל כלפי הקב"ה, הרי אין לאדם כח לפעול שום דבר בעולם בעצמו בלי סיעתא דשמיא אפילו רגע אחד, וכמו שכתוב שם (פסוק יח) בפרשת עקב, "כִּי הוּא הִנָּתַן לָךְ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵל", ואפילו לנשום אי אפשר בלתי טובת ה' עלינו, וכמו שדרשו חז"ל (ב"ר פרשה יד) על הפסוק "כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהִלָּה יְהוָה הִלְלוּהָ" (תהלים קנ, ו), 'על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה'. ונמצא שכל חי האדם תלויים לגמרי רק בהקב"ה כל רגע ורגע.

והדרך לבוא לחיים האמיתיים, ולהרגיש חשיבות בעצמו, היא להתקרב ולהתדבק בהקב"ה שהוא חי העולמים. וכשיבטל את עצמו לגמרי להקב"ה, ממילא יבוא לידי הרגשת מה שכתוב בפרשה "כי חלק ה' עמו", ועל ידי זה ירגיש חיות אמיתית ואת חשיבותו הגדולה.

משל למה הדבר דומה, לאבן אחת ויחידה שאין לה כל חשיבות, אבל כשנותנים אותה בתוך בנין גדול, בזה היא מקבלת חשיבות, כיון שנעשית חלק מדבר גדול וחשוב. וכך האדם כשלעצמו אין לו חשיבות, אבל כשהוא מתדבק בה' ונעשה "חלק ה' עמו", הרי הוא מקבל חשיבות.

ובזה יש לבאר את מעלתו של משה רבינו, שכתוב עליו "וְלֹא קָם נִבְיָא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" (וזאת הברכה לד, ט), דמכיון שהוא היה העניו מכל האדם, ו"איש האלקים" שביטל עצמו לגמרי להש"ת, מתוך זה נתקרב ונתדבק יותר להקב"ה, ונעשה האדם הגדול בחכמה ובנבואה.

העולה מדברינו, שצריך אדם לדעת שעיקר מעלתו היא רק בזה שהוא דבוק בהקב"ה, וככל שיכניע את עצמו יותר, וירגיש שכל מציאותו וכל הטוב שיש לו הם מאתו ית', והוא הנותן לו כח לעשות חיל, בזה עצמו הוא יעשה גדול יותר. כי על ידי זה הוא מתקרב יותר להקב"ה, ועבד מלך, מלך.

וכשיכיר בזה יבוא להיכנע להקב"ה, ויהיה ראוי לזכות לשפע ברכות מאתו יתברך.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

"וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוּן וַיִּבְעֵט" (דברים לב, טו).

כתב רבינו יהודה בן שלמה קנפנטון תלמיד הריטב"א, בספרו "לקח טוב" (מכת"י): 'ולפי שרוב המאכל סבת החטא שנאמר "וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוּן וַיִּבְעֵט", לפיכך תקנו אחר אכילה - ברכה, שנאמר "ואכלת [...] וברכת", לפי שהיא שעה שיצר הרע קרוב לפרוק מעל האדם עול מלכות שמים'.

(קבלה כרך ארבעים ושלשה)

"צוֹר יִלְדֵךְ תִּשִּׂי וְתִשָּׁבַח אֶל מְחַלְלֶךָ" (דברים לב, יח).

צור ילדך תשי

ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם, אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהיטיב לכם' (רש"י).

בדברי רש"י אלו מבואר יסוד גדול בדרך הנהגת הקב"ה עם בריותיו, שהקב"ה מנהיג את הבריאה לפי מעשיהם של כלל ישראל. שכלל ישראל הם הגורמים במעשים שאינם טובים, למניעת שפע ברכה מהקב"ה, כי בזה הם כביכול מתישים כח של מעלה, והקב"ה אינו יכול להטיב להם. ובזמן שהברכה נמנעת מן העולם יש להכיר שאין זה עונש שבא מהקב"ה, שהרי אדרבה רצונו יתברך הוא להטיב לישראל, ומאתו יתברך לא תצא הרעות. ונמצא שכל ההטבה שבאה לעולם, או ח"ו מניעת השפע מלמעלה, תלויים רק במעשיהם של ישראל.

וכבר האריך בזה ב"נפש החיים", וז"ל (א, ג): 'שכמו שהוא יתברך שמו הוא האלקים בעל הכוחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו. כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל עניניו, בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאלו הוא ג"כ הבעל כח שלהם כביכול. ואמרו ז"ל באיכה רבתי: 'ר"ע בשם ריב"ס אומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה, כד"א "בְּאַלְקִים נַעֲשֶׂה חֵל" (תהלים ס, יד), ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה, דכתיב "צוֹר יִלְדֵךְ תִּשִּׂי" וכו'. וזה שאמר הכתוב "תָּנוּ עֹז לְאַלְקִים" (תהלים סח, לה)'.
מבואר בדבריו שהקב"ה נתן ביד האדם כח גדול, והוא להיות מושל על העולמות ועל כל הבריאה, כי על ידי מעשיו הטובים, נותן האדם כח כביכול להקב"ה שיוכל להטיב לעולם. וכן להיפך ח"ו, ע"י מעשים שאינם טובים, הוא מתיש כביכול את כחו ית' להשפיע טובה לעולם.

וכן האריך שם לבאר גודל כחו של איש ישראל, שאפילו במחשבה רעה הוא מקלקל, יותר ממעשיהם הרעים של הגויים, וז"ל: 'ובאמת כי האיש החכם ויבן את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו, עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו, הרבה יותר ממה שהחריב נבוכדנצר וטיטוס. כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום קלקול

כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, וע"י כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחרב המקדש של מטה המכוון עד המקדש של מעלה וכו'.

הרי שמחשבה רעה של איש ישראל גורמת קלקול למעלה, הרבה יותר מהחורבן שעשו טיטוס ונבוכדנצר.

וכשיכיר האדם בכל זה, ויבין מה גדול כחו, בודאי יתעורר לשמור את מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, שיהיו כולם על פי רצונו יתברך, וכמו שכתב שם ה"נפש החיים" (בפרק ד'), וז"ל: 'וזאת תורת האדם כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם. אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות לבו, שכל פרטי מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע, לא אתאבדו ח"ו. ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו, שכל אחד עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים'.

נמצינו למדים שביד כל איש מישראל ניתן המפתח להיות בונה את כל העולמות, ולהוריד שפע ברכה מלמעלה. וזוהי זכות גדולה שניתנה לנו, להיות שותפים עם הקב"ה בקיום העולם, ומצד שני יש בזה גם אחריות רבה, להיות מקיימי רצון ה'. כי בזה אנו מוסיפים כביכול כח בגבורה של מעלה, ואנו זוכים ומזכים את העולם כולו לזכות להארת פניו יתברך, שהיא מקור כל הברכות.

"צור ילדך תשי ותשפח אל מחוללך" (דברים לב, יח).

פירש רש"י בלשון ראשון תיבת 'תשי' שהוא מלשון שכחה, וכלומר שהוכיחם על שכחם את ה', וזהו המשך דברי הפסוק "ותשכח אל מחוללך".

בשם המגיד מדרבנא זצ"ל מובא הסבר נאה להעמיק ההבנה בתוכחה זו על שכחת הקב"ה, וכדרכו נשא משלו למה הדבר דומה, מעשה באדם שנתבע על ידי חבירו לפני השופט על סכום עתק שהוא חייב לו לפי טענתו. והלך הנתבע והביא עורך דין מומחה שהתפרסם בתחבולותיו המתוחכמות ובעצותיו המועילות, ואכן הלה סידר את טענותיו באופן נאות ומועיל ויצא הדין שהוא פטור מכל תשלום.

אחר הדברים האלה כאשר בא עורך הדין לתבוע את שכרו משלם מאת האיש ההוא. התחיל האיש לטעון את כל אותם הטענות עצמם אשר עורך הדין לימדו לטעון בבית המשפט בכדי להיפטר מתשלום חובו. כמובן שהטענה כפולה ומכופלת על אותו איש נקלה שלא די שאינו עומד בהתחייבויותיו, אלא הוא מעת פניו ליטול אותם עצות וטענות שהוא לימדו לתועלתו. ולהשתמש בו כנגדו.

וזהו כוונת הדברים האמורים כאן. כי הקב"ה ברוב רחמיו על ברואיו הטביע בבני אדם את מדת השכחה לטובתם. בכדי שיוכלו להשכיח מעצמם את צערם ואבלם, ויוכלו

למחוק מזיכרונם את כל המאורעות הבלתי נעימות שארעו להם במהלך חייהם, ואלמלא מתנה טובה זו שיכולים לשכוח את כל התלאות הפוקדות אותם, הרי לא היו יכולים להמשיך בשגרת חייהם, כי היתה דעתם מתבלעת עליהם מרוב צער ויגון.

וזוהי תוכחה כפולה ומכופלת, איך נוטלים מתנה זו שהקב"ה ברוב טובו וחסדו נתנה לכם להנאתכם ולטובתכם, ומשתמשים בה להמרות פניו ולהכעיס לפניו, וזהו כוונת הכתוב "צור ילדך תשי", הקב"ה הוליד והטביע כך את תכונת השכחה לטובתך, ואתה השתמשת במתנה זו כנגדו "ותשכח אל מחוללך".

(משחת שמן)

"וידא ה' וינאץ מפעם פניו ובנתיו" (דברים לב, יט).

"יראת ה' היא אוצר" (ישעיהו לג, ו). והיינו כמו שכתב ב"חובת הלבבות", והזהר שלא יהיו ענייך במעשיך לאלהים כענין העוף שאמר עליו הכתוב שילדת הביצה ומחממת אותה על פני הארץ ממיעוט שמירתה אותה [כעוף המזניח בציו על גבי הקרקע, ומתקלקלת הביצה, ואינה מוציאה אפרוחים] עד שיספידוהו שאר בעלי חיים ולא תעשה אפרוח, כמו שאמר הכתוב (איוב לט, יג-יד) "כִּנְף רְנָנִים נַעֲלָסָה וכו' כִּי תַעֲזֹב לְאָרֶץ בְּצִיָּה" כו'. וכמו כן אפילו עוסק בתורה ומצות וגמילות חסדים צריך שמירה והוא היראה, כמו החיטין שצריכין לקב חומטין כמבואר בש"ס (שבת לא, א).

וכתיב (איוב לט, ג) "ידבר אתה עמנו ונשמעה" (שמות כ, טו) "כי [פן] תאכלנו האש הגדלה" (דברים ה, כא), ויאמר "אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות שם טז). ולכאורה אינו מובן, בתחלה אמר "אל תיראו", ולסוף אמר "למען תהיה יראתו על פניכם". ונ"ל לפי מה שנאמר על אחד מהיראים שמצאוהו ישן באחד המדברות וא"ל האינך ירא מן האריה שאתה ישן במקום הזה, א"ל בוש אני מאלהים שיראני יראה זולתו. הובא ב"חובת הלבבות" שער האהבה פ"ו, ע"ש. וזה כוונת מאמרם ז"ל "למען תהיה יראתו על פניכם" זו הבושה, פירוש שיבושו מלירא משום דבר זולתו ית'. וזהו שאמר להם משה "אל תיראו", היינו שלא ייראו מהקולות והאש כמו שאמרו הם "פן תאכלנו", אבל תהיה יראתו ית' לבדה על פניכם וזו הבושה. וכל מי שהוא במדרגה זו ודאי כל מעשיו יתיחדו לשמו ית' ובזה שמירת תורתו ומעשיו הטובים. וכן אמר (קהלת יב, יג) "את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור", פירוש ע"י יראתו לבדה ישמרו מצותיו כמו החטים בקב חומטין, ולולי השמירה אין קיום להתורה ומצות.

ובזוהר כינה להיראה בשם 'בת' ולתורה בשם 'בן'. ואפשר בזה רמזו בש"ס בבא בתרא (דף קמא, א) 'בת תחילה סימן יפה לבנים דרביא לאחאה', עפ"י מ"ש באבות (פ"ג מ"ט) 'כל שיראתו קודמת לחכמתו כו', וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו' כו'. וזהו 'בת תחלה' היינו היראה, סימן יפה לבנים היינו תורה דרביא לבנהא, דע"י היראה התורה מתקיימת.

ובזה יבואר פירוש שירת האזינו "וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו", היינו מה שמקדימין בן לבת פירוש תורה ליראה, ויאמר "אראה מה אחריתם", "כי דור תהפוכות המה", שמהפכין הסדר, וע"י כך "בנים לא אמן במ", פירוש גם התורה לא תתגדל ותתקיים בהם.

(שב שמעתתא - רבי אריה לייב הכהן הלר)

"וַיֹּאמֶר אֱסִתִּירָה פָּנֵי מַהֶם אֲרָאָה מָה אַחֲרִיתָם" (דברים לב, כ).
 'אין מזל לישראל, שישראל חלק ה' ונחלתו, ואינן מסורים למזלות השמים כי הם למעלה מן המזלות, וזהו שאמר הכתוב (ירמיה יב) "וּמֵאֲתוֹת הַשָּׁמַיִם אֶל תִּחְתּוֹ כִּי יִחְתּוּ הַגּוֹיִם מִהֶמָּה". ומה שכתוב (ירמיה י, כג) "כִּי לֹא לְאָדָם דְּרֹכּוֹ לֹא לְאִישׁ הַלֵּךְ וְהָכִין אֶת צַעְדּוֹ", כשאנו עושה רצון השם, שאז הוא מסור למזל לפי שעונותיו הבדילו בינו ובין השי"ת, והשפיל עצמי ממעלות עליונות ובא וישב לו במדרגות תחתונות תחת המזלות.

והוא שכתוב "אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם", כי אסלק השגחתי ואניחם תחת המזלות ושאר משרתי השמים אשר בחרו להם כשאר האומות, ואז "אראה מה אחריתם", מי יצילם מיד המקרים ההווים מתנועות הגלגלים והמזלות. אבל בצדיקים כתיב (תהלים כג, ד) "גַּם כִּי אֵלֶךְ בְּגִיא צִלְמֹת לֹא אִירָא רֶעַ כִּי אֶתָּה עִמָּדִי". (שו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן רפ"ה)

"וַיֹּאמֶר אֱסִתִּירָה פָּנֵי מַהֶם אֲרָאָה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דֹר תִּהְפֹּכֶת הֵמָּה בָּנִים לֹא אָמֵן בָּם" (דברים לב, כ).
 החיד"א הביא את פירוש החסיד רבי יעקב מולכו: לעתים האדם ניצול מחמת שהוא עצמו עתיד לשוב בתשובה, ולעתים 'ברא מזכי אבא' (סנהדרין קד, א), האב ניצול בזכות בנים ובני בנים מעולים שייצאו ממנו. אמר הכתוב: "אראה מה אחריתם" - אולי עתידים הם עצמם לחזור בתשובה, או שמא ייצאו מהם בנים הגונים. אולם התבוננתי וראיתי כי "דור תהפוכות המה" - ואין תקווה שישוּבו בתשובה, וגם "בנים לא אמן במ" - אף מזרעם אין כל תקווה שישוּבו.

"וַיֹּאמֶר אֱסִתִּירָה פָּנֵי מַהֶם אֲרָאָה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דֹר תִּהְפֹּכֶת הֵמָּה בָּנִים לֹא אָמֵן בָּם" (דברים לב, כ).
 כתב ב"משך חכמה" בפירוש הפסוק: "עֵינֵינוּ יִחְזוּ עֲפֻעֵפוּ יִבְחָנוּ בְּנֵי אָדָם" (תהלים יא, ד). פירוש, שהעפעף מכסה העין כדי שלא יזיק לו ראיית השמש וכיוצא בזה, ולא יזוק מאבק וכיו"ב. לזה אמר שההשגחה פרטית, רק מה שלפעמים נראה כאילו מכוסה - רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, הוא כדי לבחון בני אדם. שאם לא כן, לא היה הרשות נתונה, והיו מוכרחים על מעשה הטוב והצדק, כמו שכתב ב"מנורת המאור" סוף נר ג. לזה ההסתר הוא כעפעפיו, רק כדי שיבחנו בני אדם, והבן. [פי': לפי זה ההסתר פנים ("אסתירה"), היא כדי שהקב"ה יוכל לראות ("אראה") כיצד יבחרו בבחירה חפשית ("אחריתם"). בפסוק בתהלים "עֵינֵינוּ יִחְזוּ" מקביל ל"אראה מה אחריתם", בעוד "עפעפיו" מקביל ל"אסתירה".

ההסתר נועד לבחון בני אדם. וכמו שהעפעפים שנראות כמכסות את העינים הם בעצם מגינות עליהן, כך גם הסתר הפנים הוא לטובת האדם, שיוכל לעמוד בבחירה ולא להיות כמוכרח במעשה המצוות].

"וַיֹּאמֶר אֱסִתִּירָה פָּנֵי מַהֶם אֲרָאָה מָה אַחֲרִיתָם" (דברים לב, כא).

"בלא עם" - מכאן רמז למה שרואים בזמנינו לגבי המלחמה עם הפלשטינים, שכן הם אינם בגדר 'עם', אלא אספסוף בלבד.

"גַּם בַּחֲזָרָה גַּם בְּתוֹלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ שִׁיבָה" (דברים לב, כה).
 שמעתי קושיא בשם נד"ז הרב הגאון מוהרצ"ה נ"י במ"ש הספר חסידים דאין לומר 'שהשמחה במעונו' כשיש נשים ואנשים ביחד, והביא ראיה מהא דכתיב "בַּחֲזָרָה וְגַם בְּתוֹלָה יִזְכְּרוּ עִם נְעָרִים" (תהלים קמח, יב) הרי דשם כתיב "עם" ומשמע ביחד וכאן כתיב "גם" ולא "עם", ולמה לא הביא מקרא דתורה שכתב גם כן כן. והשבתי דלא קשיא, דיש לומר דכאן אסור משום יחוד ולכן לא כתיב "עם" אבל שם דאיכא רבים כמ"ש "בַּחֲזָרָה וְגַם בְּתוֹלָה" דלא שייך יחוד בתרי וכל שכן ברבים ועל כרחך דאינו ראוי שיהיו מעורבים אף דלא שייך יחוד, ודו"ק.

(דברי שאול - רבי יוסף שאול נתנון)

"וַאֲפֹס עֲצוּר וְעֲזוּב" (דברים לב, לו).

'לפנים בישראל, היה בנמצא איש פרוץ אחד בסתר, שלא היה בכוחו לנצח את תאוותיו, אבל היה עוצר את עצמו בגלוי, והיה מכונה בשם 'עצור' על כי היה נאלץ לעצור ברוחו נגד רצונו. ומי שגם בגלוי היה מתנהג כפריצות ובפריקת עול מצות, היה נעזב ונרדף על ידי הכלל, ומכונה בשם 'עזוב', כמי שנעזב ומובדל מן הציבור. אבל עתה "אפס עצור ועזוב", כי הכל חוטאים בפרהסיא ובריש גלי. על מצב זה המוכר לנו מהיום, מודיעינו הכתוב כי כך יהיה'.

(רבי זעליג ראובן בענגיס גאב"ד ירושלים, גאב"ד ירושלים)

"כִּי יִדִּין ה' עֲמוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם כִּי יִרְאֶה כִּי אֲזַלְתָּ יָד וְאֲפֹס עֲצוּר וְעֲזוּב" (דברים לב, לו).

בזמן הזה נתבטלה כל כח ההתפשטות של מנהג והלכה בישראל (עי' כס"מ פרק כ' מהלכות ממרים הלכה ו'), ולא רק "כי אזלת יד" ואין בישראל יד גדולי הדור להנהיג, אלא אפילו בישראל עצמן "ואפס עצור ועזוב", שאין בהן כח עצמן של מנהג ותקנה.

ועי' מו"ק (יח, ב): 'ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים - אויבים הוא דאפקוה לקלא', ובזמן הזה דאיכא אויבים שלא שואלים עצה מהגדולים אלא מפקי לקלא, אין בירורים של קול או התפשטות מנהג בישראל, "ואפס עצור ועזוב".

(רבי יצחק הוטנר)

"כִּי יִדִּין ה' עֲמוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם" (דברים לב, לו).

ישמעתי משם הרב החסיד המקובל האלהי שלום שרעבי ז"ל שפירש בהקדים מה שאמרו ז"ל (בר"ר פמ"ד ה'; שמ"ר פל"ה ד') כשיש עונות על הדור נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור. וזה אומרו "כי ידין ה' עמו", ר"ל כשורצה הקב"ה לדון את עמו כשוראה עונותיהם מרובים, אז "ועל עבדיו יתנחם" שהם הצדיקים יתנחם על הרעה בנטילת הצדיק ודו"ק'.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון רב ראשי וראב"ד עיה"ק צפת)

"רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֲמִית וְאֶחֱיָה מִחֲצִיתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל" (דברים לב, לט).

כפל לומר "אני אני", להוציא מדעת האומרים שתי רשויות הם, אחד מושל על הטובות ואחד מושל על הרעות. וכן אמרה חנה (שמואל א' ב, ג) "אֵל תִּרְבּוּ תִדְבְּרוּ גְבָהָה גְבָהָה", לומר שיש שני גבוהים כאמור אלא הכל יצא מהתחלה אחת, - ה' מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמִים, ה' מִמִּית וּמַחְיָה מוֹרִיד שְׁאוֹל וְיַעֲלֶה (שם ב, ו), כי הוא יתברך פועל כל ההפכים. ופירש הר"ר משה מקוצי בתחילת מצות עשה בשם רבינו סעדיה להשיב לכופרים האומרים שתי רשויות הם, אם שניהם רשאים לעשות כל אחד מה שירצה ובקש האחד להחיות את האדם והאחד להמיתו, ראוי שיהיה האיש ההוא מת חי מת לאלתר כהרף עין וכו'. לכן אמר כאן "אני אני הוא" מושל על הטובות ועל הרעות "ואין אלהים עמדי", והמופת על זה "אני אמת ואחיה ואין מידי מציל", ואילו היה אחד עמדי היה מציל מידי והיה מת חי מת כהרף עין ומזה תבין ותשכיל כי אין אלהים עמדי.

"אֲנִי אֲמִית וְאֶחֱיָה מִחֲצִיתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל" (דברים לב, לט).

זכויות עצמיים

איתא בספרי: "ואין מידי מציל" אין אבות מצילים את הבנים, לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו, אין לי אבות שאין מצילים את הבנים, אחים את האחים מניין ת"ל "אֶחָ לֹא פָדָה יְפֹדֶה אִישׁ" (תהלים מט, ח), לא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו, ואפילו נותן כל ממון שבעולם אין נותנים לו כפרו, שנאמר "אֶחָ לֹא פָדָה יְפֹדֶה אִישׁ לֹא יִתֵּן לְאֱלֹהִים כְּפָרוֹ, וְיִקַּר פְּדִיּוֹן נַפְשָׁם וְחִדַּל לְעוֹלָם", יקרה היא נפש זו שכשאדם חוטא בה אין לה תשלומים.

וכן איתא בגמ' (סנהדרין קד, א) 'ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא דכתיב "ואין מידי מציל", אין אברהם מציל את ישמעאל אין יצחק מציל את עשו, יע"ש.

עוד איתא בגמ' (שם ע"ב) 'אמר רב יהודה אמר רב, בקשו [אנשי כנסת הגדולה] עוד למנות אחד [את שלמה המלך, שלא יהיה לו חלק לעולם הבא], באה דמות דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניו ולא השגיחו עליה [לבקש שלא ימנו את שלמה בנו בכלל אלו שאין להם חלק לעולם הבא] וכו',

יצאה בת קול ואמרה להם "חֲזִיתָ אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאכְתּוֹ לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצֵּב בְּלִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשָׁכִים" (משלי כב, כט), מי שהקדים ביתו לביתו [וזהו שלמה המלך שבנה תחילה את בית המקדש ואחר כך את ביתו, ולכן הוא מכונה "איש מהיר במלאכתו"] ולא עוד אלא שביתי בנה בשבע שנים [במהירות] וביתו בנה בשלש עשרה שנה [שלא הזדרז כל כך בבנייתו] "לפני מלכים יתיצב בלי יתיצב לפני חשוכים" וכו'. ופירש רש"י ז"ל, עוד אחד, שלמה, דיוקנו של דוד אביו נתשטח לפניו שלא לפנותו עמהם, יע"ש.

למדים מזה שלא כעולם הזה הוא עולם הבא, בעולם הזה מי שהוא עני ואין לו להתפרנס משלו יכולים קרוביו וידידיו לרחם עליו, אבל בעולם הבא אינו כן, אבות אינם יכולים להציל את הבנים.

ונורא הדבר, שגם חשיבותו של דוד לא הועילה להציל את שלמה בנו להביאו לעולם הבא, שלא השגיחו עליו עד שיצאה הבת קול ואמרה "חֲזִיתָ" וכו'. ועד כמה היה מגיע חשיבותו של דוד לפני הקב"ה, עד שאמרו בגמ' (שם ק"ה, א) 'אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע אם יבא דוד שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת מה אתה עושה לו, אמר להן עלי לעשותם ריעים זה לזה, ופירש רש"י ז"ל, אם יביא דוד שהרג את הפלשתי ויצעק לפניך על שאתה נותן חלק לדואג ואחיתופל לעולם הבא מה אתה עושה להפיס דעתו שהם היו שונאים אותו, אמר להם עלי לפייסן ולעשותן ריעים ואהובים זה לזה, וכן איתא בגמ' (שם קו, ב) אמר הקב"ה לדוד ניתי דואג לעלמא דאתי יע"ש, מי שיש לו אב חשוב כזה שמלאכי השרת שואלים להקב"ה מה תעשה לפייסו, והקב"ה בעצמו מתייעץ בו ניתי דואג לעלמא דאתי, לא היה יכול להציל את שלמה בנו להביאו לחיי עולם הבא עד שיצאה הבת קול ואמרה "חֲזִיתָ" וכו', היינו שהבת קול אמרה להם שיש לו זכות עצמי שהקדים ביתו לביתו, עד כמה צריך האדם להשתדל לרכוש לו זכותי עצמו שרק הם הם היכולים להצילו מגיהנם, ולהביאו לעולם הבא, ולא לסמוך על זכות אבותיו.

(אמרי דעת - רבי מאיר סגל)

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שִׁימוּ לְבַבְכֶּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲדִיד בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תִּצְוּ אֶת בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דברים לב, מז).

'צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה' וכו' (רש"י). ראיתי באיזה ספר מובא מעשה שפעם בא הנשיא מארה"ב לבקר איזה מוסד תורה לפני כמה שנים, ולפני הביקור באו אנשים להכין כל הענינים, וכשנכנסו להאולם שיהיה שם הקבלת פנים אמרו שצריכים להסיר כל התמונות שתלויים על הקיר, וכן הוילונו שם עם פרחים וציורים היו צריכים להסיר ולהשים תחתיהם וילונו פשוטים, וכששאלו על מה זה, הסבירו כי כשבא הנשיא האיש המורם ביותר מכל העולם אז צריכים הכל להסתכל עליו והוא צריך להיות הנקודה המרכזית של כולם, ואי אפשר שיהיה שם תמונות וציורים שמסיח דעתם של האנשים מלהסתכל על הנשיא.

וזהו לימוד השכל נורא דאם למלך בשר ודם כן ק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה כשעובדים אותו בתורה ותפלה צריכים שלא להסיח דעת כלל ושיהא כל מבטו ומגמתו רק בו ית"ש.

וכל זה נכלל במה ש"כתב רש"י כאן 'שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לד"ת' שלא יסיח דעת כלל ממנה.

(משחת שמן)

"שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם"

(דברים לב, מו).

סרסורי דחטאה

פירש רש"י: 'צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה'.

וביאר ב"כתב סופר עה"ת (החדש) את הענין שמוסיף רש"י דוקא העינים ואזנים, שהרי בפסוק לא נאמר רק "שימו לבבכם", כי בכדי שיהיה האדם שמור בלבו מלחמוד דבר איסור, ובשביל שיהיה מוגן מפני יצרו הרע שלא יניאו למעשה עבירה, עליו להתבונן מה המה הסיבות המעוררות ומגרות בו את יצר הרע, ועל כך כבר אמרו רז"ל (במדב"ר י, ב) 'עינא וליבא תרי סרסורי דחטאה אינון'. וכן הנביא צווח ואומר (ישעיה ו, י) **"הֲשִׁמְן לִבְ הָעַם הַזֶּה וְאָזְנוֹ הַכֹּבֵד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ"**. ועל זה הדרך מבאר גם ה"כתב סופר" (על אבות) את לשון המשנה (אבות פ"ב מ"א) 'דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת' וכו', שיש לפרש הרמז בו על יצר הרע העומד ממעל לאדם להסיתו לעשות רע, ואיך הוא שולט עליו על ידי עין רואה ואוזן שומעת, שני סרסורי העבירה המושכים את האדם לחטא. והנה כנגד זה אמר להם משה "שימו לבבכם" שהעצה לזה הוא לשמור על אזניכם ועל עיניכם שלא ישלוט בהם יצר הרע, שעל ידי כך תוכלו להתגבר עליו ולשמור את התורה כולה.

(משחת שמן)

"כִּי לֹא דָבָר יֶקֶדֶךָ הוּא מִפֶּסֶם כִּי הוּא חַיִּיכֶם" (דברים לב, מז).

דרשו חז"ל על זה 'ואם רק הוא – מכס'. ועוד אמרו בעירובין (כא, ב) 'המלעיג ומתלוצץ בדברי חכמים נדון בצואה רותחת'. ונכלל בזה האומר על איזה סברא המוזכרת בגמ' ברש"י או בתוס' שהוא דבר רחוק ואילו אני הייתי אומר דבר זה היו משחקין עלי, הרי זה עבירה גדולה.

וגדול אחד כשהיה שומע איך תלמידו אומר 'וכי המקשה היה משוגע או עשה טעות' וכיו"ב, היה מכהו מכת מרדות, וזאת מלבד התשובה שסידר לו. (שלה"ק שער האותיות ערך שתיקה)

"כִּי לֹא דָבָר יֶקֶדֶךָ הוּא מִפֶּסֶם כִּי הוּא חַיִּיכֶם וּבִדְבָר הַזֶּה תִּתְּאָרִיכוּ יָמֵיכֶם"

(דברים לב, מז).

דרש רבי יהודה הלוי מינץ – מהר"י מינץ, [מגדולי אשכנז בסוף תקופת הראשונים], דכוונתו לומר, שאין להם התנצלות לאמר כי לא יוכלו להוציא זמנם בתורה כי טרודים הם להרויח פרנסת והוצאות בני ביתם, "כי בדבר הזה"

שתקבעו עתים לתורה "תאריכו ימים", והוא כולו הצלחת גוף וממון!

(דרשות מהר"י מינץ)

"עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבַת קִדְשׁ מִדְּבַר צֵן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

(דברים לב, נא).

חיזוק אחרים – קידוש ה'

"על אשר לא קדשתם אותי", גרמתם לי שלא אתקדש, אמרתי לכם "ודברתם אל הסלע", והם הכוהו, והוצרכו להכותו פעמים, ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה, היה מתקדש שם שמים, שהיו ישראל אומרים, ומה הסלע הזה שאינו לא לשכר ולא לפורענות, אם זכה אין לו מתן שכר, ואם חטא אינו לוקה, כך מקיים מצות בוראו, אנו לא כל שכן (רש"י).

נראה ללמוד מדברי רש"י עד היכן מגיעה מצות קידוש ה' וגם להיפך לענין חילול ה' ח"ו.

דהנה בדרך כלל ענין "קידוש ה'" נזכר כלפי ג' עבירות חמורות, שצריך לקדש את שמו יתברך וליהרג ולא לעבור על עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, או בשעת השמד ליהרג ולא לעבור על שום מצוה, או שהוא בפני עשרה, כמו שביאר הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ה). וכן משתמשים העולם בביטוי של "קידוש ה'" כלפי מי שעושה מצוה בפרסום, בדבר שאין העולם מדקדקים בו, והוא עושה אותו ומראה חשיבות לדבר ה'. והביטוי "חילול ה'" משתמשים במי שעשה עבירה גדולה ח"ו.

ואילו כאן בפסוק בענין החטא של מי מריבה תבעה התורה את משה ואהרן **"על אשר לא קדשתם אותי"**, שהיו יכולים לחזק את כלל ישראל בעבודת ה', על ידי שיביאו אותם לדון ק"ו בעצמם ממה שהסלע עושה ציווי ה', ואז היה מתקדש שמו של הקב"ה. ומכיון שהם הכו את הסלע, גרמו באותו המעשה שכלל ישראל לא יקבלו חיזוק זה.

ועל זה אמרה התורה שהם מעלו בה', במה ש"לא קדשתם אותי", לפי מדריגתם ומדריגת כלל ישראל.

ונמצא שבכלל מצות קידוש ה' הוא לחזק אחרים בעבודת ה' וכן להיות זהיר מלגרום להם שום התרשלות בעבודת ה' חלילה, ומי שגורם לאחרים איזה התרשלות בעבודת ה', נקרא מחלל את שם ה'.

נמצינו למדים, שלא רק הנמצא בין אנשי הרחוב צריך לקדש את ה' על ידי הנהגה נאה ומתוקנת, ובכך להשפיע על בני אדם שגם הם ירצו להיות כמותו. אלא אפילו כשהאדם נמצא בבית המדרש או בבית הכנסת, יש לו הזדמנות לקדש את ה' או להיפך ח"ו, שאם יתחזק האדם בלימוד התורה ובתפילה, דהיינו שיתפלל בכוונה ויכבד את התפילה כראוי, וילמד בהתמדה מבלי להתבטל ולשוחח בדברי חולין, ממילא יתעוררו גם האחרים הרואים אותו להתעלות כמותו, ונמצא שם שמים מתקדש על ידו. ואם יתרשל, ולא ילמד בהתמדה ולא יתפלל בחשק, באופן שיגרום ח"ו שגם האחרים יעשו כמוהו, הרי הוא בכלל מחלל את ה' ר"ל.

ובידידיו של יום הכיפורים כשאומרים 'על חטא שחטאנו לפניך בחילול ה'", יש לכוון ולהתוודות גם על זה, שאולי גרמנו התרשלות לאחרים בעבודת ה'. ומי שמשוחח עם חבריו, בין באמצע הלימוד ובין באמצע התפילה, אם הוא גורם בזה רפיון לרבים, הוא נכלל בחטא של חילול ה' ר"ל.

ולכן יש לכל אחד לקבל על עצמו להיזהר בענין זה, בפרט בימים אלו של תקופת עשרת ימי תשובה, לחזק אחרים בעבודת ה', ולא לגרום להם רפיון ח"ו. וכשמתפלל האדם בכוונה ומכבד את התפילה כראוי, וכן כשלומד בהתמדה מבלי להתבטל ולשוחח בדברי חולין, והוא גורם בזה חזיון לאחרים, נמצא שם שמים מתקדש על ידו.

(עץ החיים)

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר" (דברים לב, מח).

כח התפילה

פירש רש"י, 'בג' מקומות נאמר "בעצם היום הזה". נאמר בנח **"בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה"** (בראשית ז, יג), בא נח וגו' במראית אורו של יום, לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה, אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר **"בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵיא ה'"** (שמות יב, נא), לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחין אותן לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין להם, אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר "בעצם היום הזה", לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את היס והוריד לנו את המן והגזי לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו, אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו'.

וקשה, דבשלמא בנח וביציאת המצרים היה בכחם לעכב, נח מליכנס לתיבה, וכן ביציאת מצרים היה בכח המצרים לעכב את ישראל מלצאת ממצרים, אבל במשה רבינו ע"ה

מדוע חוזרים לבקש "והאר עינינו בתורתך" **"והאר עינינו בתורתך"**. צ"ב אחרי שבקשנו כבר ש"ת בלבנו להבין ולהשכיל, וגם "לשמוע ללמוד וללמד" שכבר מלמד לאחרים, וגם "לשמור ולעשות ולקיים", מה יש לבקש עוד "והאר עינינו בתורתך" הרי כבר בקשנו על הבנה בתורה. וגם על הלמוד ועל הללמוד וגם על קיום התורה. ועוד יל"ד למה מזכירים כאן את "עינים", ולעיל ותן בלבנו בינה מזכירים את ה"לב" כי בינה הוא בלב. ומצינו להגרעק"א ז"ל עה"ת (פרשת כי תבא) שכתב בזה "למל" עינינו" מורה על עיני העדה הם רבנים דרשנים ומנהלים מנהיגי צאן קדשים במקל נועם כו', וכן משה רבינו ע"ה משתמש בלשון זה אל חותנו **"וְהָיִיתָ לְנוֹ לְעֵינִים"** (במדבר י, לא), וכדומה לזה מאמר רז"ל בספרי פר' עקב וז"ל "עיניך" אלו הזקנים, ובתנחומא פר' תצוה "עיניך כיונים" מה העינים הללו כל הגוף מהלך אחר העינים אף

בפטירתו האיך יש בכח כלל ישראל לעכב מיתת משה רבינו ע"ה, הלא אין כח ביד האדם לעכב מיתתו.

אלא ביכולת כלל ישראל לעכב בכח תפילתם, דע"י תפילתם היה בכוחם לעשות מהפכה בשמים ועי"ז תתעכב מיתת משה רבינו ע"ה, וכמו שמצינו בכתובות (קד, א) ברבינו הקדש דאמרה אמתיה דרבי עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשים את רבי, יהי רצון שיכופו תחתונים, את העליונים וכו'. והיינו בכח התפילה יכולין לפעול הכל ולעכב מיתת משה רבינו ע"ה, על זה אמר הקב"ה "בעצם היום הזה" הריני מכניסו בחצי היום.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב סגל)

נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש

ע"ש ברש"י שנאמר "בעצם היום הזה" גם בכניסת נח לתיבה, וגם ביציאת ישראל ממצרים, שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היינו יודעים היינו מונעים. והדבר צ"ב דבשלמא בדברים הנ"ל שייך פתחון פה לומר שהיינו מונעים את נח מליכנס לתיבה, או שהיינו מונעים את ישראל לצאת ממצרים, אבל מה שייך כן במיתת משה וכי ס"ד שביד אנוש למנוע את מיתתו בהגיע עת פקודתו.

ובישוב הדבר עיין ירושלמי (כתובות פרק י"ב ג') לענין מיתת רבי, יצוקים ואראלים תפשונו בלוחות וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות, ובקרבן העדה מצוקי ארץ כלומר צדיקי ישראל ומלאכי מעלה תפשו בלוחות הברית להמשיכם אליו וגברה ידן של המלאכים וחטפו אותן, וכן איתא בירושלמי (כלאים פ"ט ג'), אמר לון מצוקים ואראלים תפושין בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות, ובפירוש "תולדות יצחק", צדיקי ישראל ואראלים היינו מלאכי מעלה תפשו בלוחות הברית וכל אחד משך אצלו הלוחות של הברית להמשיכם אליו וגברה ידם של המלאכים וחטפו אותן, עכ"ל, ועי' עוד תלמוד בבלי כתובות ק"ד ע"א.

נמצא שבפטירת גדול הדור יש כעין מלחמה בין צדיקי ישראל המתפללים לרפואתו, לבין המלאכים, מי ימשוך את הצדיק אליו, ובמלחמה פעמים אלו נוצחים פעמים אלו נוצחים, וזהו גם מה שאמרו ישראל על מיתת משה אם אנו מרגישים אין אנו מניחים אותו.

(עטרותיהם - הרב דוד פלק)

ישראל כולם מהלכין אחר סנהדרין, וכן בב"ב (ד') ע"א) הוא סימא עינו של עולם וכו', ואכ"מ להאריך בזה. וזאת היא תפלת כל איש ישראל כי השי"ת יאר עיני העדה בתורתו, היינו הרבנים המורים ומלמדים כו' לבל יבוא ח"ו תקלה על ידם, עכ"ל. **ביאור הבקשה "באהבה"** ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. לפי פשוטו הכוונה שמבקשים שלא יהיה העסק בד"ת ומצוותיו למשא ולטורח ושיסתפק במועט ליפטר מהחוב, אלא שתחמוד נפשנו לעשות נחת רוח ליוצרנו ונשמח שמחה רבה לקיים מצוותיו, שאין ראוי לעשות המצות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן אלא חייב לעשותן והוא שמח. ובספר "נועם המצות" (מצוה של"ח) כתב לפרש באופן אחר, שב"אהבה" לא קאי על אהבת הקב"ה אלא על אהבת הבריות בין אדם לחבירו,

(שמחת תורה - הרב צבי ורשנר)